

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Gülşah ATEŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Oğuz ÖCAL

Şubat-2019

Kırıkkale

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Oğuz Öcal danışmanlığında Gülşah ATEŞ tarafından hazırlanan “Nuri Pakdil’in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../20..

(İmza) (Başkan)

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

(Ünvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek lisans Tezi olarak sunduğum “NURİ PAKDİL’İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih:

Adı Soyadı:

İmza

ÖN SÖZ

Şiir, Türk edebiyatının yüzyıllarca en çok rağbet gören türüdür. Bu nedenle Türk şiiri eşsiz bir tarihe ve alt yapıya sahiptir. Şiirin muhtevasının, estetiğini oluşturan ahenk unsurları ile beraber ortaya konması şiiri sanat yapan yönüdür. Türk edebiyatının neredeyse her döneminde özgün şiirler ortaya koyan isimler vardır. Nuri Pakdil de Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatına yeni bir soluk getirmiş sanatçılardandır. Gerek dili ve üslubu gerekse şiirlerinin konusu onun eserlerini özgünleştirmiştir.

Bu çalışmada Nuri Pakdil'in şiirlerinin incelenmesi temel alındı. Toplamda dört bölümden oluşan çalışmamızın her bir bölümü için kaynak taraması yapıldı. Çalışmamızın birinci bölümünde Nuri Pakdil'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri ele alındı. Hayatını ele aldığımız başlık altında; çocukluğu ve gençlik yılları; eğitim yılları, Edebiyat dergisini çıkarması ve Edebiyat Dergisi Yayınlarını kurması, İstanbul'dan Ankara'ya taşındığı dönem ve sonrası ele alındı. Ardından edebi kişiliğini, şiirlerinin ortaya çıkışı dönemi ve şiirin oluştuğu çevreyi; şiir anlayışını işledik. Bu bölümden sonra Nuri Pakdil'in eserlerini türlerine göre tasnif ettik ve 43 yayımlanmış eseri hakkında kısaca bilgi verdik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Nuri Pakdil'in şiirlerini tema ve içerik açısından ele aldık. Bu başlık altında dokuz tema belirledik; temsil kabiliyeti yüksek olan bir kısım şiirinin tamamını ve bazı şiirlerinin de belli bölümlerini bu temalar bağlamında açıkladık.

Üçüncü bölüm; Nuri Pakdil'in şiirlerinin yapı bakımından incelenmesini içermektedir. Bu bölümde şiirlerinin nazım birimini, görüntüye dayanan şiirlerini ve şiirinde ahenk unsurlarını ele almaktayız. Çalışmamızın son bölümünü oluşturan dördüncü bölümde ise Pakdil'in dilini ve üslubunu çalıştık.

Ciddi bir araştırma, dikkat ve ilgi gerektiren bu çalışmaya başlarken özgüvenimi ve çalışma azmimi perçinleyen, çalışma sürecinde sorduğum sorulara samimiyetle cevap verip hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen, yıllardır emeği ve yol göstericiliği ile edebiyata olan ilgimi ve bilgimi büyüten, insanlık için bilmeyi istemeyi ve vazgeçmemeyi varlığıyla her an hatırlatan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Oğuz Öcal'a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emek, özveri ve motivasyon isteyen bu çalışma süreci boyunca benden desteğini, yardımlarını ve dualarını esirgemeyen sevgili babama ve anneme; süreç boyunca yol gösteren ve yanımda olan ablam Emine Ateş'e, bana olan güvenlerinden

ve desteklerinden bir an olsun vazgeçmeyen bütün aile fertlerime tek tek sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Gülşah Ateş

Kırıkkale, 2018

ÖZ

Nuri Pakdil, Türk toplum yapısının, dolayısıyla da sanat ve edebiyatının değişim yaşadığı bir çağda edebiyat eserleri ortaya koymuştur. Cumhuriyet döneminde Batılılaşma hareketleri devam ettiği, geleneksel Türk-İslam kültürüne ait olmayan bir yapı ve kültür benimsendiği için Nuri Pakdil, Batılılaşma ve yabancılaşma konuları üzerinde durmuştur. Pakdil'in şiirlerinin incelendiği bu çalışmada, çocukluğundan itibaren sanatçının bütün hayatı, eserleri ve edebi kişiliği ele alınmıştır. Şiirlerini inceleme konusunda yardımcı olacağı düşüncesiyle sanatçının yaşamı, dünya görüşü, fikirleri, bakış açısı ve kişisel özellikleri çalışmaya dâhil edilmiştir.

“Nuri Pakdil'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme” başlığını taşıyan bu çalışmanın amacı; Pakdil'in şiirini oluşturan temaları; bu temaları işlerken kullandığı dili ve üslubu, bunlarla beraber şiirinin yapısını oluşturan unsurları incelemektir. Pakdil'in şiirinin altyapısını oluşturan değerler, şiirini anlamaya ve açıklamaya destek olacağı için araştırılmış, incelenmiştir. Çalışmada sanatçının yaşamının işlendiği bölümden sonra edebi kişiliği ve ardından eserleri ele alınmıştır. Çalışmanın asıl konusunu ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümler oluşturmaktadır. Bu bölümlerde Nuri Pakdil'in şiirleri tema, yapı ve dil ile üslup açısından incelenmiş, gerekli görüldüğünde üst ve alt başlıklar ile bu şiirler izah edilmeye çalışılmıştır.

Pakdil'in edebi dili ve üslubu; kişiliğinden, ideolojisinden evrensel hak ve özgürlüklere olan inancından ve muhafazakârlığından ayrı düşünülemez. Bu çalışmada Pakdil'in şiirleri bu bağlamda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Nuri Pakdil, Edebiyat dergisi, şiir, tema, dil/üslup

ABSTRACT

Nuri Pakdil produced his literary works in the era of change of structure of the Turkish society, hence in the same period of change in art and literature. In the Republican Period during continued westernization movements, Nuri Pakdil focused on westernization and alienation issues because of his adoption of a structure and culture which does not fit to the traditional Turkish-Islamic Culture. In this study Poetry of Pakdil is analyzed, from his childhood to artist's whole life, his works and literary identity. His life, world view, ideas, perspective, personal characteristics included to the study with the thought that these can help in the examination of the artist's Poetry.

The aim of this study titled "An Examination on Poetry of Nuri Pakdil" is to assess the themes consisting Pakdil's poetry; language and style; in addition to the elements constituting Pakdil's Poetry. Values, structuring Poetry of Pakdil are studied and examined in order to understand and explain his poems. In this study after processing his life and literary personality, his works were examined. The main subjects of the study reside in the second, third and fourth parts. In these parts themes, structure, and language of Nuri Pakdil Poetry with his style examined and if appropriate these poems interpreted by main headings and sub headings.

Pakdil's literary language and style is unthinkable of his personality, ideology, his belief on universal rights and freedoms and his conservatism. This work examined poetry of Pakdil in this context.

Key Words

Nuri Pakdil, Literary Journal, Poetry, Plot, Language/Style

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v

BİRİNCİ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	2
1.1.1. Çocukluk ve Gençlik Yılları.....	2
1.1.1.1. Eğitim Yılları.....	4
1.1.1.2. Edebiyat Dergisini Çıkarması ve Edebiyat Dergisi Yayınlarını Kurması.....	4
1.1.2. Ankara'daki Yıllar.....	9
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	12
1.2.1. Nuri Pakdil'in Şiirinin Ortaya Çıktığı Dönem ve Çevre.....	12
1.2.2. Şiir Anlayışı.....	14
1.3. ESERLERİ.....	20
1.3.1. Anı / Mektup.....	20
1.3.2. Deneme.....	20
1.3.3. Gezi-İzlenim / Deneme.....	21
1.3.4. Günlük / Deneme.....	21
1.3.5. Oyun.....	22
1.3.6. Çeviri.....	23

1.3.7. Röportaj / Söyleşi.....23

1.3.8. Şiir.....24

İKİNCİ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNİN TEMA VE İÇERİK YÖNÜYLE İNCELENMESİ

2.1. DİN.....27

2.2. İSLAM COĞRAFYASI.....33

2.3. BAŞKALDIRI-DİRENİŞ.....37

2.4. HAK-ADALET.....43

2.5. YABANCILAŞMA-BATILILAŞMA.....44

2.6. İSTANBUL.....46

2.7. KADIN.....47

2.8. AŞK.....49

2.9. ÇOCUK.....50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNİN YAPI YÖNÜYLE İNCELENMESİ

3.1. NAZİM BİRİMİ.....53

3.1.1. Düzenli Birimlerden Oluşan Şiirleri.....53

3.1.1.1. İkilik ve Üçlüklerden Oluşan Şiirleri.....53

3.1.1.2. Dörtlüklerden Oluşan Şiirleri.....53

3.1.1.3. Beşliklerden Oluşan Şiirleri.....54

3.1.1.4. Altılıklardan Oluşan Şiirleri.....54

3.1.2. Serbest Birimlerden Oluşan Şiirleri.....54

3.2. GÖRÜNTÜYE DAYANAN ŞİİRLERİ.....	54
3.2.1. Hareketli Görüntüye Dayanan Şiirleri.....	54
3.2.2. Sözcüklerle Oluşturulmuş Görüntülü Şiirleri.....	56
3.3. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE AHENK UNSURLARI.....	57
3.3.1. Armoni.....	57
3.3.2. Uyak.....	58
3.3.3. Redif.....	62
3.3.4. Ölçü.....	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE DİL VE ÜSLUP

4.1. NURİ PAKDİL'İN DİLİ KULLANIŞI.....	66
4.2. İMGE.....	67
SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA.....	71

BİRİNCİ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. NURİ PAKDİL'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Çocukluk ve Gençlik Yılları

Bir ulusun her sağlıklı ve özgür bireyi, içinde bulunduğu, ait olduğu milliyetin, yaşadığı dönemin ve sahip olduğu kimliğin, (miktarı ve yönü değişmekle beraber) az ya da çok, etkisi altında kalmaktadır. Tarih boyunca birçok birey, içinde yaşadığı topluma ve/veya yönetime genel olarak bağlı kalmışlardır. Bazıları, değişken-tutarsız bir tavır sergilemişlerdir. Bir takım bireyler ise kendi toplumlarına ve/veya yönetimlerine, yönetim şekline karşıt bir duruş içinde olmuşlardır.

İnsanın karşısında ilgisiz kaldığı, ilgisiz kalabildiği durumlar yok mudur? Böyle durumlar, vardır. 1. Bu gibi durumların nedeni bir bilgisizlik olabilir; 2. Bu bir değer-körlüğüne dayanabilir; 3. Bunlar o insanın hayat alanına girmeyebilirler; 4. Bu ilgisizlik, gerçek patolojik bir temele dayanabilir. Eğer bu saydığımız nedenler yoksa, o zaman herhangi bir ilgisizlikten söz edilemez; durumdan yana veya ona karşı bir tavır takınılır (Mengüşoğlu, 2015: 173).

Toplumuna, milli değerlerine bağlı bir insan, toplumunun sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yapısıyla etkileşim halindedir. Bireyin kendi toplumuna veya yönetimine karşıt bir tavırda olması da onunla etkileşim halinde olduğunun bir göstergesidir. Böylece insan her daim bir tavır ve durum içindedir. Kendine, toplumuna, tarihe ve tüm insanlığa karşı. Bunun en belirgin ve kalıcı örnekleri ise sanatçıların kendinden sonraki nesillere bıraktıkları eserleridir. Eserlerinde bazen karşı oldukları yapı ve yönetim yokmuşçasına bir tutum sergilemişlerdir. Bazıları ise tam aksine, sıkıca bağlıdırlar. Elbette bu iki kategoriye tam olarak girmeyen ama ufak bir ironi ile veya bir ünlemle tarafını ve duruşunu az çok belli edenler de vardır. Edebiyat; bu duyguların, duruşların, kavgaların, bağlılıkların en büyük şahitlerindedir.

Türk edebiyatının her dönemi renkli ve hareketli kabul edilebilir. Fakat bazı zamanlarda yukarıdaki ifade eksik kalmıştır. Türk edebiyatının neredeyse Türk tarihi ile aynı şiddetli çalkantılar ve yeniden doğuşlar yaşadığını söyleyebiliriz. Her dönemeci yeni bir sanatsal çağa çıkan tarihi devirler, edebiyatın her zaman diri olmasına yol açmıştır. Ya yeniyi isteme ya da yeniyi direnç şeklindedir bu canlılık. Bunun, zaman içinde ismi unutulmamış, yarım asır önce yaşamış örnekleri olduğu gibi halen yaşamakta olan örnekleri de vardır. Yaşayan Türk sanatçılarından Nuri Pakdil, yeni toplum, inanç ve düşünce yapısına direnen, eskiyi çağdaş ve evrensel hale getiren bir ifade gücüyle, Türk edebiyatında özellikle darbe yıllarında büyük bir

kitlenin ve edebiyatın usta sanatçılarının ilgisini, beğenisini kazanmıştır. Onun, yaşadığı dönemden ve çevreden etkilenmesi neredeyse kaçınılmaz bir vaziyettir. Yetiştığı aile ortamı da bu etkinin yönünün belirlenmesinde büyük pay sahibidir.

Nuri Pakdil, ailenin paramparça edildiği bir ortama doğar. O, batılılaşma albastısının pozitivizmin kabullerine imanı önerdiği bir dönemde Maraş'tan hayatı selamlar (Erinç, 2013a: 15). Cumhuriyetin ilanından 11 yıl sonra (1934) Kahramanmaraş'ta muhafazakâr bir ailede doğmuş olması Nuri Pakdil'in kişiliğinin ve edebiyatının oluşmasında etkili olmuştur. Annesi Hatice Vecihe Hanım, babası Mehmet Emin Ziyai Bey, Arapçayı çok iyi bilen, İslami ilimlere vâkıf, dindar ailelerin çocukları, aynı zamanda da amca çocuklarıdır. Bir de Nuri Pakdil'in henüz küçük yaşta hayatını kaybeden Sadi isimli bir ağabeyi vardır. Aile; inkılapları, Osmanlı aile yapısından, İslami inanç sisteminden ve bunun gerekliliklerinden, ait olunan muhafazakâr kültürden kopuş olarak görmüşlerdir. Cumhuriyetin ilk yılları, Türk toplumunun yüz yıllardır içinde olduğu yapıyı, sahip olduğu disiplini, kutsal inancını ve kültürel değerlerini reddedip, yabancısı olunan hatta karşı cephede savaşılan Batı medeniyetinin ulaşılmak istenen erek haline getirildiği yıllardır. Osmanlı medeniyetinde yetişmiş olan bu aile, bu yeniçağa ve düzene karşı eskiyi savunmuş ve kendi değerlerinden taviz vermemek için bir dönem Nuri Pakdil'i okula dahi göndermemişlerdir. O yıllarda; korku, ev içleri dâhil her yere sirayet etmiş, bir inancı büyütme oldukça zora girmiştir. Anadolu insanı bir işgali durdururken yabancısı olduğu bir yaşama biçiminin saldırısına uğramıştır (Erinç, 2013a: 16). Değişen koşullar, yeni kanunlar, eski eğitim sistemini de değiştirmiştir. Böylece Emin Ziyai Bey ve eşi, çocuklarına evde İslami dersler vermişlerdir. Ancak kısa bir süre sonra saygıdeğer ahabplarının tavsiyeleri üzerine onları birer devlet okuluna da yazdırmışlardır.

Pakdil ailesinin büyük oğlu Sadi Pakdil küçük yaşta hayatını kaybetti. Henüz ortaokul sıralarındayken edebiyata ve düşünce dünyasına zaman ayıran, Büyük Doğu dergisini okuyan Nuri Pakdil'in, ağabeyinin ölümü ile birlikte düşüncelerine bir de 'ölüm' eklenir. Nuri Pakdil; ağabeyinin ölümünden sonra, ölüm ve ölüm ötesine ilişkin algılamalara yoğunlaşır. Onun zihninde öte dünyaya ilişkin ilk ışıltılar, ilk sorular bu dönemde oluşur (Erinç, 2013a: 17).

Pakdil ailesi bilinçli, sanatsever ve çalışkan bir ailedir. Belki de muhayyilesini kurmak içindir, annesi Nuri Pakdil'e sürekli öyküler anlatır. Annesinin anlattığı öykülerin ortak teması Araplar, özellikle de Cezayirli'dir (Erinç, 2013a: 22). Belki de Nuri Pakdil'deki Ortadoğu alakasının temelleri o yıllarda atılmıştır.

Anadolu insanın ülkenin bu yeni düzenine alışması elbette uzun zaman almıştır. Bu konuda pek çok köy romanı da kaleme alınmıştır. Nuri Pakdil ise çevresinde gördüklerini anlamlandırmaya çalışmış, neye karşı neyin mücadelesinin verildiğini idrak etmeye başlamıştır. Nuri Pakdil, kendi memleketinin de içinde bulunduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu coğrafyalarında yaşanan insanî dramları bir “çocukluk izlenimleri (tanıklıkları)” olarak hiç unutmamıştır (Sağlık, 2004: 94). Çocukluk yıllarında başlayan yazma ve okuma ilgisi Nuri Pakdil’in lise yıllarında giderek büyüyecektir.

1.1.1.1. Eğitim Yılları

Nuri Pakdil, ortaokuldan sonra Maraş lisesine devam eder (Erinç, 2013a: 30). Lise yılları, kendini bulma dönemidir. Olup biteni kavrama, adlandırma süreci başlamıştır (Aslan, 2013: 277). Bu yıllar, Nuri Pakdil’in edebiyat çevreleri tarafından tanınmaya başladığı yıllardır. Nuri Pakdil toplumda problem olarak gördüğü, düzeltmek istediği, karşı durduğu sorunları artık topluma da duyurma çabasına girmiştir.

Bu yıllarda yoğun bir biçimde yazılarını yayımlama etkinliğine de başlar. O dönemdeki yazılarını, Maraş’ta yayımlanan Demokrasiye Hizmet ve Gençlik gazetelerinde yayımlar (Erinç, 2013a: 31). Aynı zamanda lise son sınıftayken *Hamle* dergisini çıkartır. Mütevazı bir lise dergisi olan *Hamle* günün şartları içerisinde İstanbul ve Ankara’dan kimi önemli yazarların dikkatini çeker. Dönemin gözde eleştirmenlerinden Nurullah Ataç; ‘*Hamle*’den söz ederek burada yazarların geleceğin önemli birer yazın eri olacakları umudunu belirtir, *Türk Dili* dergisinde yayımladığı iki yazısında (Erinç, 2013a: 31).

Lise yıllarının yazı ve okuma açısından verimli olmasının aksine üniversitede aynı verimlilik devam etmez. Maraş lisesinden mezuniyetinin ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydını yaptırır. İstanbul’da üniversiteye gidince sürdürülemez yazmayı (Erinç, 2013a: 32). Okumalarına yine devam eder ancak yazma eylemine kaldığı yerden devam edemez. Bunda, belki içinde bulunduğu çevre, belki hukuk fakültesinde okumanın yüklediği sorumluluk, belki de başka bir neden etkili olmuştur.

1.1.1.2. Edebiyat Dergisini Çıkarması ve Edebiyat Dergisi Yayınları’nı Kurması

Türkiye’nin karışık, çalkantılı yıllarıdır 1960’ların sonları. Türk edebiyatının önde gelen isimleri, bu dönemde üzerlerine düşeni, en iyi bildikleri yol ile yapmak için eserler vermişlerdir. Türkiye’de kaleme, daha da ağır yük yüklenmiştir:

Yabancılaşmaya direnmek. Tüm etkisini silmek yabancılaşmanın (Pakdil, 2014a: 13). Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu* dergisini (1943-1978); Sezai Karakoç, *Diriliş* dergisini (1960-1992) zaman zaman yayımı farklı nedenlerden ötürü aksamışsa da uzun bir müddet çıkarmışlardır. Bu iki dergiyle de yakından ilgilenen, bazı dönemler bu dergilerde çalışan Rasim Özdenören, Alâeddin Özdenören, Mehmet Akif İnan, Cahit Zarifoğlu, Adil Erdem Beyazıt gibi modern Türk edebiyatının dini-yerli düşünceye sahip genç ve yetenekli isimleri, Nuri Pakdil'i de bir ağabey, bir üstat olarak görmüşlerdir. Her iki derginin de sıklıkla yayına ara vermesi, onları, ağabey olarak nitelendirdikleri Nuri Pakdil ile birlikte *Edebiyat* dergisini çıkarmaya sevk etmiştir (Sürgit, 2014: 154).

Ülkenin bazı şehirlerinde iç çatışmalar ve kaoslar ülke refahını olumsuz etkilemiş ve bu durum aydınlara daha büyük bir sorumluluk yüklemiştir. 1969'ların böylesi karmaşık ortamında seçimini sanat ve edebiyattan yana yapmış yeni bir solukla, yeni bir yaklaşım ve söyleyişle '*Edebiyat Dergisi*' çıkıyordu Nuri Pakdil'in öncülüğünde (Göçer, 1995: 12). Topluma ve toplumsal meselelere karşı kayıtsız kalamayan Nuri Pakdil, ilk kez, 1969 senesinin Şubat ayında *Edebiyat* dergisini çıkartmıştır. *Edebiyat*, Türk edebiyatının önemli isimlerinin ve camialarının beğenisini, takdirini daha ilk sayıdan itibaren toplamıştır.

Yazı yazamama sorununun artık üstesinden gelmiş, yazılarında adeta okuyucuyu sarsacak bir tavır ile yeniden ve capcanlı, dimdik bir duruşla çıkmıştır okuyucunun karşısına Nuri Pakdil. *Edebiyat*'ın çıktığı o ilk günü yaşar: ileriki yıllar boyunca. Bu ilk günün coşkusuydur ki düşünsel kavgalara biler kendisini (Erinç, 2013a: 33). Artık hem mücadele etmek hem de şahitlik etmek için kalemini kullanmanın zamanıdır. Tarih sanatçılara bir sorumluluk yüklemektedir. Her sanat erbabının, şahidi olduğu çağa aynı zamanda ışık tutması beklenmektedir. Nuri Pakdil de mücadelesini edebiyat aracılığıyla devam ettirecek ve ortaya çıkardığı eserler de, zamanın birer tarihi vesikası olarak yerini alacaktır.

... Vereceği mücadelede, bir siper gibi düşünmüştür *Edebiyat* dergisini. Olup biten her şey tutanaklara geçirilmektedir artık. Her ayın birinde, (ama sektirmeksizin) bu tutanaklar bir bildiri gibi sunulmaktadır insanlara. Ülkemizin yazarlarıyla, düşünce adamlarıyla, sanatçılarıyla bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır dergi yoluyla (Aslan, 2013: 279). İstenilen amaca da ulaşılmıştır. Ülkenin dört bir yanında usta edebiyatçılar tarafından dergi takip edilmiş, geri dönütler alınmıştır.

Derginin ilk sayısında bir çıkış bildirisi yayımlanmamıştır. Fakat Nuri Pakdil'in "Kalemin Yüğü" başlıklı yazısını bu bağlamda değerlendirebiliriz. Yazar, burada edebiyatın ve yazmanın önemini vurgular ve kalemin görevini insanın şartı olan her oluşumu, her durumu anlatmak olarak belirler. Kalemin, borcunu ancak insanın mutlak konumunu anlatarak ödeyeceğini söyler. Ayrıca, ülkemizin Batı'ya yönelmesinin ardından edebiyatımızın yerli düşünceden koptuğunu fakat bunun böyle devam etmeyeceğini belirtir. Çünkü halkımız yerli düşünce ve duygularla beslenmemiş olan eserleri reddetmektedir (Sadıkoğlu, 2013: 246).

Böylece bu yazı, bildiri olmasa da derginin genel itibarıyla yapısını ve vizyonunu ortaya koymaktadır. Derginin; Batı medeniyetine ait unsurların Türk edebiyatında yeri olmadığını göstermek, yerli ve milli kaynaklara yönelmek, halkın kültürüne ve değerlerine yeniden sahip çıkması gerektiğini vurgulamak, yeryüzünde haksızlığa uğrayan, sömürü altında olan bütün halkların sesi olmak ve bunu evrensel bir üslup ile gerçekleştirmek gibi amaçları olmuştur. Cumhuriyet ile birlikte, toplumda kendi medeniyetinden ve değerlerinden bilinçli veya zoraki uzaklaşma gerçekleşmiştir. *Edebiyat* dergisi, halka bunu göstermeyi ve bu yanlışa karşı direniş amaçlamıştır. Nuri Pakdil'in en yakınlarından olan Necip Evlice bu durumu İdris Hamza müstearıyla şu şekilde ifade etmiştir: "*Edebiyat* dergisiyle, yurdumuzda, yerli, yeni bir Edebiyatın gelişmesine, boy atmasına çalışılıyordu. Çıkışın amacı da buydu. İnsanımız sarsılacak, uyandırılacak ve onlarla birlikte düşünce düşmanlarına karşı konulacaktı. Yerli Edebiyatın varoluş savaşı olacaktı bu" (Hamza, 2013: 285).

Edebiyat dergisi Nuri Pakdil'in titizliği ile her ayın birinde okuyucuya sunulmuştur. Nuri Pakdil derginin yayımı konusunda olduğu gibi hayatın birçok alanında titizliğini çevresindekilere göstermiştir. Okuduğu yerli ve yabancı yazarları özenle belirlemesi, yazılarındaki ironi, derinlik ve zarafet, ciddiyetinin ve titizliğinin göstergesidir. Kendi yaşamı, zevkleri, mücadelesi ve misyonu, dergide somutlaşmıştır. Nuri Pakdil'in yazılarında, konuşmalarında ve hatta arkadaşlarıyla yaptığı görüşmelerde devamlı olarak bahsettiği, üzerinde ciddiyetle durduğu "devrim" ve "eylem" kavramları, *Edebiyat* dergisinin de misyonunu oluşturmuştur.

Derginin ömrü 15 yıldır. Ancak bu 15 yıl içerisinde zaman zaman kesintiler yaşanmıştır. Fakat bu durum derginin varlığının devam etmediğini anlamına gelmemektedir. Nuri Pakdil *Edebiyat*'ın yayımının kesintiye uğradığı zamanlar için *Otel Gören Defterler* serisinin birinci kitabı olan *Çarpışan Sesler*'de şöyle bir ifade kullanmıştır: "Kuşkusuz: *Edebiyat*'ın yeri, dergi çıkmıyor olsa da, çok uzaklardan görülebilen bir deniz feneri gibi" (Pakdil, 2012a: 11). Yani derginin yeri, *Edebiyat*'ın içinde barındırdığı tüm anlamları temsil etmektedir Pakdil için. Bu kesintilerin

nedeninin genellikle ekonomik olduğu bildirilmiştir. Bu kesintilerden sonra, derginin her yeniden çıkarılmaya başlanmasına yeni bir “dönem” denilmiştir.

Edebiyat dergisi, 5 dönem hâlinde yayımlanmıştır. Gazete boyutunda yayımlandığı Şubat 1969’da başlayan birinci dönemi, Ağustos-Aralık 1969 ayları için çıkan bir özel sayı ile (sayı: 7-12) tamamlandı. Bu özel sayı, derginin kitap yayımlarının yakında başlayacağı müjdesini de veriyordu.

Dergi, ikinci dönemine Mayıs 1970’te, sayı: 12+1 olarak ve boyutlarını küçülterek, fakat sayfa sayısını artırarak girdi. Nisan-Kasım 1970 ayları için çıkan bir özel sayı (12+7) bu dönemin son sayısı oldu.

Bir yıl aradan sonra, Kasım 1971’de üçüncü dönemine başlayan *Edebiyat* dergisinin sayı numaraları 19+1... şeklinde devam etti. Temmuz-Eylül 1972 ayları için çıkan bir özel sayı ile (19+7, 8, 9) bu üçüncü dönemde tamamlandı. Bu tarihten sonra *Edebiyat* beş ay çıkmadı (Hamza, 2013: 286).

Bu sürede Nuri Pakdil başta Fransa olmak üzere Avrupa’ya seyahatler yapmıştır. Bu seyahatlerde bazen şahit olduğu bazen de kendi muhayyilesinde, fikir dünyasında kurduğu olguları, kavramları ve oluşları not almıştır. Avrupa’dan döndüğünde *Edebiyat* dergisi için yeni bir projesi vardır Nuri Pakdil’in. Dergiyi ve dergiden bağımsız yazılarını yayımlayacağı bir yayın kurmak.

1972 yılında *Edebiyat* dergisi ile başlayan sürecin kalıcılığını sağlamak amacıyla Nuri Pakdil’in Paris’te bulunduğu dönemde yazdığı notlardan oluşan *Batı Notları* kitabıyla *Edebiyat* Dergisi Yayınları hayata geçirildi. Dergi, dördüncü dönemine Nisan 1973’te girdi. Bu dönemde sayı numaraları 1’den başlayarak yeniden verilmeye başlandı ve 19 ayda 10 sayı çıktı. Yeni dönemde yeni kitaplar da yayımlanmaya devam etti. Dördüncü dönemde 3’ü Nuri Pakdil’in *Biat*, *Umut*, *Harikalar Tablosu* (Jacques Prévert’den çeviri) olmak üzere 8 kitap yayımlandı. Bu dönemle birlikte derginin logosunda ve künyesinde önemli değişiklikler oldu. Derginin logosu yenilendi; ‘sahibi ve sorumlu yönetmeni’ artık künyede de Nuri Pakdil oldu. Derginin ideolojik duruşunun künyeye yansımalarına da bu dönemde tanık oluyoruz: “Tüm banka ve içki ilanları alınmaz”. Beşinci ve en uzun dönemine Şubat 1975’te, çıkışının yedinci yılında başlayan *Edebiyat*’ın sayı numaraları, önce 1’den başlatıldı. 25. sayıdan itibaren numaralandırma, önceki 72 aylık dönemde çıkan sayıların toplamına eklenerek 38+25 şeklinde verildi (Hamza, 2013: 286).

Hem *Edebiyat* dergisi hem de *Edebiyat* Dergisi Yayınları bir fikrin sembolü, bir inancın temsilcisi ve yeni düzene karşı mücadelenin sanatsal ve somut ifadesini oluşturmuşlardır. Bunu yaparken bilimsel bir tartışma dilinden kaçınmış, medeniyet ve sanat anlayışlarını yine sanat eserleri ile ifade etmişlerdir. *Edebiyat*, uygarlık bağlamında sorunsal olarak yaklaştığı sanat ve edebiyatı, kuramsal tartışmalardan çok, eser ve çalışmalar örneğiyle kurma yolunu seçmiştir (Kılıoğlu, 2004: 289). Dergide en çok şiir, öykü ve deneme olmak üzere, gezi yazısı, mülâkat, tiyatro, günlük, mektup, polemik, edebî tahlil ve tenkit yazılarıyla sanat ve edebiyatla ilgili yazılar yayımlanmıştır (Sadıkoğlu, 2013: 207). Yayın dünyasının sıkı bir takipçisi olan Nuri Pakdil, Emin Ziyaoğlu müstearıyla gazete, dergi ve kitaplarla ilgili dikkat

çekmek istediği hususları “Değınmeler” başlığı altında söylemiştir. Dergi yayımlandığı sürede bu başlık altında toplam 44 yazısı çıkmıştır (Sadıkoğlu, 2013: 155). Dergide şiir üzerine yazılmış olan makale ve yazılarda daha çok divan şiiri geleneğimiz konu edilmiştir (Sadıkoğlu, 2013: 122). Çünkü modern çağda, Türk şiir anlayışı Batı’dan aldığımız yeni biçim ve yapılarla sınırlandırılmıştır ve divan edebiyatının o sınırsız hayal gücü ve evrensel üslubu modern zaman içinde yerini Avrupaî tarz ve ifadeye bırakmıştır. Türk edebiyatı yüz yıllar boyu güçlenen, güzelleşen şiir geleneğini, Osmanlı medeniyeti ile beraber tarihe terk etmemelidir. Yeni, modern bir dil ve üslup ile Türk edebiyatı geleneği sürdürülmelidir. Çağdaş, zamana meydan okuyan, evrensel bir çehre ile. Yerli olanı evrensel bir dil ile yeniden kazandırma çabası, Nuri Pakdil’in hem *Edebiyat*’ta hem de kendi eserlerinde sergilediği tavidir. Türk milletinin yerli ve milli değerlerine, kültürüne ve medeniyetine tüm insanları kucaklayan evrensel bir üslup ile sahip çıkmıştır Nuri Pakdil.

Edebiyat dergisi, hassasiyetlerin, insanî değerlerin yok olduğu, kapitalizmin ve emperyalizmin farkında dahi olmadan kölesi olmuş insanlarda bir farkındalık oluşturabilmek amacıyla her ay okuyucuyla buluşmuştur. İnsanın, ‘anlam’ı kaybetmesi, asırlık sağlam kökleri olan medeniyetlerin çöküşü artık yeni bir devir başlatmıştır. Makinelerin ve piyasaların devrinin başladığı bu dönemde artık silahla değil akılla ve stratejiyle mücadeleyi sürdürmek gereklidir. Türk medeniyetine, inancına, geleneklerine ve değerlerine ait her alanda bütün unsurlar bastırılmaya, yükselen sesler sindirilmeye başlanmıştır; halk bunlara karşı duyarsızlaşmaya ve yabancı olduğu bir medeniyeti ağır ağır değil, birden bire benimsemeye başlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm sanatla, edebiyatla başlamış, Batı tarzı ürünler, biçimler hemen kullanılmaya ve ait olunan kültür karalanmaya, unutulmaya başlanmıştır. Batılılaşma karşıtlığı Nuri Pakdil’in siyasal algısında çok belirleyici bir muharriktir. Onun karşısına çıkardığı mevzi ise “yerli düşünce”dir (Emre, 2013: 219). Nuri Pakdil *Edebiyat*’da bu konuda halkı bilinçlendirmek ve edebiyat dünyasında safını belli etmek için ideolojisini açıkça belirtmiştir.

Dergide yayımlanan deneme ve fikrî yazılarda eşyanın, makinenin ve teknolojinin insanın üstünde yarattığı baskı; insanların kimliksizleşmesi, inançsızlaşması ve duyarsızlaşması; Tanzimat’tan sonra baş gösteren yerli değerlerimizden uzaklaşarak Batılı değerlere yönelmemiz ve Batılılaşmanın zirve

noktasına ulaştığı “1923 Devrimi” en çok üzerinde durulan konular olmuştur (Sadıkoğlu, 2013: 207).

Devrim, Nuri Pakdil’in literatüründe kendine has bir anlam ve amaç yüklediği kavramların en önemlisidir. Edebiyatta da devrim gerektiğine, cumhuriyet sonrası Türk edebiyatının Türk kültür, değer ve inanç sistemine yabancı; Batı medeniyetinin ürünü bir edebiyat olduğuna inanmıştır. *Edebiyat* dergisi de bu düşüncesinin ürünüdür. Yerli, evrensel ve devrimci bir misyonla kurulmuş, en ince ayrıntısına kadar titizlikle incelenerek okuyucuyla buluşmuştur.

Edebiyat dergisi ve yayınları sanatsal ve entelektüel dünyada devrimci bir iz bırakmıştır. Edebiyat Dergisi, Çağdaş Afrika, Fransa, Kolombiya, Suriye, Mısır, Fas, Yugoslav edebiyatından şiir ve yazılara yer vererek çok yönlü, evrensel, özgün bir yere sahip olmayı başarmıştır. Dergide, hem içerik hem de teknik olarak muazzam bir özen ve dikkat söz konusudur. Nuri Pakdil’in titizliği, sözcük seçiminden harf karakterinin seçimine, sayfa düzeninden, ilan için koyduğu ilkelere varıncaya kadar kendini göstermektedir (Kılıç, 2015: 12).

Edebiyat Dergisi Yayınları ve *Edebiyat* dergisi asla ticari bir amaç gütmemiştir. Nitekim Nuri Pakdil dergiye reklam verilmesini de neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Banka ve içki ilanlarına karşı tutumu kelimenin tam anlamıyla son derece katıdır. Derginin bir sayısında; “İlkelerimize uygun ilanların sütun santimi: 12.000.000.000.000 Lira” ifadesi yer almıştır. 2018 Türk parasıyla 12 milyar demek. Bu duyuru, elbette hiçbir firmanın ilan vermemesi için yapılmış bir duyurudur. Nuri Pakdil, *Edebiyat* dergisini asla ticari bir araç olarak kullanmadığını her fırsatta dile getirmiştir. Hece dergisinin Nuri Pakdil Özel Sayısı’nda yer alan Abdurrahman Baltacı için yazdığı bir mektupta;

“Sayın Bay,

Sakın, bu sözlerimden bizi de o belirli ticaretçi dümencilerden sanmayınız: çünkü biz ticaret yapmıyoruz. Yalnızca, bir coşku ve bağlanma duygusuyla bu kültürel edimi durdurmamaya çalışıyoruz” (Pakdil, 1984) şeklindeki ifadesi bu durumu gösterir niteliktedir.

Edebiyat dergisi yayın hayatı boyunca genç ve hevesli yazarlara, şairlere okul olmuş; onların tecrübe kazanmalarına, edebiyatın ustalarından ilim, bilgi ve usul öğrenmelerine vesile olmuştur. Edebiyat Dergisi Yayınları ve *Edebiyat* dergisi birçok edebiyatçıyı bünyesinde yetiştirmiş; sanat, fikir, eğitim ve hizmet aracı olmuştur.

1.1.2. Ankara’daki Yıllar

Nuri Pakdil için bazı şehirler birer semboldür, temsildir. İstanbul, Osmanlı ve İslam medeniyetini temsil eder. İstanbul dünyadaki bütün şehirlerden farklıdır, Türk-İslam medeniyetinin ve kültürünün başkentidir. Sanatın, maneviyatın, tarihin

şehridir. İstanbul ile aynı kategoride Kudüs vardır. Kudüs'te, Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksa bulunduğu için bu şehir Mekke ile Medine'den sonra Müslümanlar için en önemli merkezdir. Nuri Pakdil'in Kudüs'e duyduğu ilgi başka türlü ifade edilmelidir. Adeta üzerine titrer Kudüs'ün. Yahudi hükümetin istilasına uğramış topraklarda Müslümanlara ait altın değerinde bir şehirdir. Sömürü kavramının karşısında şanlı direniş vardır ve bunun adına simgesel olarak Kudüs denmiştir. Nuri Pakdil'in dünyasında özel bir sayfadır Kudüs. Kudüs karşıtlığın, direnmenin, öfkenin, karşı duruşun, onurun simgesidir. Kudüs'ü anlamadan, Kudüs'ü sevmeden insanlığa girmek olası değildir (Göçer, 2013: 83).

Nuri Pakdil Ortadoğu'daki bitmek bilmez savaşlardan, telafisi mümkün olmayan zararlar gören; yoksul, savunmasız ve mazlum halkı her konuşmasında, her yazısında insanlara hatırlatmıştır. Sömürgeci güçlerin maddi imkânlarını emdiği Ortadoğu, manevi değerlerin de ele geçirilme savaşı ve bu uğurda yapılan zulümler Nuri Pakdil'in fikir ve duygu dünyasında son derece mühim bir yeri kaplamıştır.

Dünyaya Ortadoğu merkezli bakar Pakdil (Sert, 2013a: 432). Ancak dünyanın her yerindeki insanlar içindir yazdıkları. Pakdil'in coğrafyasında Ortadoğu'dan sonra en çok yeri Afrika kaplar (Karaca, 2013: 243). Çocukluk yıllarında Afrika ile ilgili hikâyeler dinlemiştir annesinden. Afrika'ya olan ilgisi yine yoksulluk ve sömürü altındaki halkı içindir. Nuri Pakdil'in evrensel dili ve üslubu dünyanın her yerinde haksızlığa uğramış uluslar, inançlar ve ırklar içindir. İnsanla, evrensel pozisyonlarda, tüm zulümleri, tüm sömürüleri ortadan kaldırabilmenin olanakları da, koşulları da bu kapsama alanının genişlemesiyle belirmeyecek midir, ortaya çıkmayacak mıdır? (Pakdil, 2000: 46). Bunun için yıllarca sömürge olan Afrika ülkeleri ve halkları da Nuri Pakdil'in coğrafyasında yerini bulmuştur. Eserlerinde sıkça Afrika'dan ve Ortadoğu'dan bahsetmiştir.

Ankara ise Nuri Pakdil'in en sevmediği şehirlerden biridir. İstanbul, yaşayan, yaşatan, aşkla bağlanılan, sevilen, kıskanılan bir şehirdir Pakdil için. Ankara ise şehir olmaktan çok bir büyük tespittir O'nun için. Bir semboldür (Sert, 2004: 40). Ankara, makineleşmeyi, modern çağ yaşantısını, inkılap dönemini ve dolayısıyla Batı kültürünü simgeleyen beton bir şehirdir. 1923 sonrası değişimini ve dönüşümünü başlatan kenttir Ankara. Bununla beraber eski, Osmanlı medeniyetine ait değerler, gelenekler ve dinî emirler Ankara'da redde uğramış ve bunların yerine Batı medeniyetlerine ait yaşam ve düşünce tarzı Ankara'da kendine yer bulmuştur. İstanbul'da Türk ve Müslüman kimliği temsil eden edebiyat camiası, düşünce ve

değerler yapısı Ankara'dan gelen etkiler ve yasalarla değişmeye ve azalmaya başlamıştır. Yazı dili, eğitim sistemi, sosyal ve toplumsal yaşam artık Batılı tarza örnek olmuştur. Bütün bu nedenler Ankara'yı Nuri Pakdil için İstanbul'a zıt kutba yerleştirmiştir. Fakat bu etkiler, baskılar Nuri Pakdil'i inandığı ve gönül verdiği davasından vazgeçirmemiştir. Bilakis, bilendikçe kalemini de bilemiştir. Yasalardan, yasaklardan çekinmemiş; kendine ait kurduğu bir dil ve üslubuyla yıllarca yazmaya devam etmiştir. Sustuğunda da bunu bir tavır ve tepki olarak seçmiştir. Okumanın, yabancı yazarları okumanın, yabancı dil bilmenin, yazı yazmanın insanın gerçekleştireceği en önemli 'eylem'ler olarak görmüştür. Özellikle mektuplarında muhatabına devamlı bu nasihatlerde bulunduğunu görmekteyiz. Yabancı dil öğrenmeleri, bolca nitelikli yazarlardan okumalar yapmaları ve yazı yazmaları gerektiğinin ısrarla üzerinde durmuştur Nuri Pakdil. Çünkü Türkiye için yapılması gereken, yapılacak olan en önemli şey durmaksızın ve çekinmeden çalışmaktır. Belki o zaman kaybedilen medeniyet şuurunu, dönüşen yaşam koşulları için yeniden kazanılması gereken bir şeyleri elde etmek mümkün olabilir; ülkesi ve bütün insanlık için ciddiyetle, değerlerine olan hassasiyetle ve çalışmalarında titizlikle faydalı ve şuurlu bir eylem gerçekleştirilmiş olabilir. "İnsana, Türkiye'de, yitirdiği kendi kendini buldurabileceği biricik yol işareti.

Cesaret ve azim, dostum" (Pakdil, 2001: 30) ifadesi ile durmaksızın çalışmak gerekliliğini belirtmiştir Nuri Pakdil.

Ankara'ya taşındıktan bir süre sonra Keçiören'deki evden ayrılıp otele yerleşmiştir Nuri Pakdil. Burada Otel Gören Defterler isimli 6 serilik kitaplarını yazmıştır. Otelde kalmasının sebebi, Nuri Pakdil'in kirli mülkiyet mefhumudur. "Tek engelin, kirli mülkiyet olduğunu görüyorum" der Nuri Pakdil (Pakdil, 2014b: 45). Kapitalizm ve emperyalizm yalnızca maddi imkânları değil, işçinin, köylünün emeğini de sömürmüştür. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası; güçlünün, yalnız ve güçsüz olanın üzerine basarak yükseldiği kapitalist düzenin oluştuğu dönemdir.

Eskiden halk istediği işi yapar, ister sanatkâr ister zanaatkâr olur, devlete yıllık küçük bir vergi öder; ürettiği ürünü karşılığında da hizmet ve kendisi ile ailesine yetecek kadar para kazanırdı. Oysa yeni sömürü sisteminde halk, çok çalışıp emeğinin karşılığında çok daha azını alıyor, aldığını da kapitalizme feda ederek yine ve daha fazla çalışmak zorunda kalıyordur. Çünkü yeni çıkan ürünlere sahip olmak, burjuva sınıftan görünmek için halkın bazı kesimleri kazandıkça tüketmek, tükettikçe çalışmak ve çalıştıkça daha fazla tüketmek için daha fazla kazanmak

durumundadır. Bu kısır döngü çirkin bir sahiplik, benlik rekabetine dönüşmüştür. Eski sükûnet ve refah yok olmuştur. Modern döneme kadar eski dünyanın güvenli bölgelerinde yaşayan insanoğlu, bu dönemden itibaren bilgilenme biçimindeki değişiklikler sebebiyle, daha önceki dönemlerle hiçbir ilişkisi bulunmayan bir öykünün kahramanı haline gelmiştir (Köneçoğlu, 2013: 121).

1. 2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.2.1. Nuri Pakdil'in Şiirinin Ortaya Çıktığı Dönem ve Çevre

Tanzimat ile beraber Türk edebiyatında Batı etkisi görülür. Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı'nın Tanzimat, Servet-i Fünûn, Fecr-i Âtî ve Millî Edebiyat devirlerinin ardından gelen evresi ise Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı'dır. Cumhuriyet devri her sahada olduğu gibi sanat ve edebiyat alanında da büyük yenilik, zenginlik ve çeşitlilik gösterir (Çalışkan, 2010: 140).

Türk edebiyatının Türk tarihi ile neredeyse paralel bir çizgide ilerlediği belirtilmiştir. Türk tarihi, cumhuriyetin ilanından sonra farklı bir seyirde ilerler. Alfabe değişikliği başta olmak üzere birçok inkılap hayata geçirilir. Bu dönemden sonra ülke yeni bir döneme girdiği için ekonomik anlamda sıkıntılar yaşanır. 1960 ve 1980 askeri darbeleri ülkeyi yönetimde itibarsızlaştırır. Ülke genelindeki durum, sanata ve bilhassa edebiyata da yansır. Yeni edebi akımlar ve edebiyat toplulukları kurulur. *Türkiye'de Edebiyat Toplulukları* adlı eserinde Öztürk Emiroğlu, fikir, sanat, ideoloji çeşitliliği ve bu çeşitliliğin arttığı dönem ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“Grupların oluşmasında, XIX. ve XX. yüzyılda sosyal hayatın bütün alanlarında olduğu gibi, edebiyat hayatında da görülen düalizmin payı vardır. Çünkü Tanzimat'ta başlayıp, Cumhuriyet döneminde de devam eden, doğu-batı, eski-yeni, aruz-hece, klâsik-modern, sosyallik-bireysellik gibi konular üzerine yapılan tartışmaların çoğu bu ikilikten doğmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen ve Osmanlı sosyal, siyasî, kültür ve sanat hayatında önemli yeri olan Medeniyetçilik, Batıcılık, Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük gibi siyasal akımlar ve klasisizm, romantizm, realizm, natüralizm, parnasizm, sembolizm, dadaizm, sürrealizm gibi sanat akım ve anlayışları; hem şiir hem de düzyazı türlerinin gelişmesini önemli ölçüde etkiler, pek çok şair ve yazar bu anlayışlardan bir veya bir kaçının taraftarı olur ve gruplarda yer alır. Ayrıca din ve milliyetçilik gibi değerlerin; Pozitivizm, Marksizm, Hümanizm, Feminizm gibi felsefi, ideolojik anlayışların grupların oluşmasındaki etkisini de unutmamak gerekir” (Emiroğlu, 2014: 236).

Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadar edebiyatta milli mücadelenin etkileri devam etmiştir. 1980'den sonra Türk edebiyatında sanatçılar daha temkinli olmuş, genellikle kendi iç dünyalarını ele alan eserler ortaya koymuşlardır.

Cumhuriyet döneminde genellikle kabul gören yaklaşım, hece ölçüsü ve toplum için sanat anlayışıdır. Ancak bazı ünlü şairlerin aruz vezni kullanmaya devam ettiklerini, bireysel temalar işlediklerini de görmekteyiz. 1950'li yılların sonlarından itibaren serbest ölçüyü kullanan şairler de olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra etkinliği ve ömrü değişiklik göstermekle beraber birçok edebi topluluk kurulmuştur. 1928 yılında Yedi Meşale (10 yıl), aynı yıl etkisi yıllarca devam eden toplumcu gerçekçiler (Nazım Hikmet, Ceyhan Atuf Kansu, Salah Bırsel, Rıfat İlgaz), toplumcu gerçekçilere karşı milli edebiyat zevk ve anlayışını devam ettiren sanatçılar (Arif Nihat Asya, Kemalettin Kamu, Hüseyin Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay) cumhuriyetten sonra karşılaştığımız ilk topluluk ve/veya akımlardır. 1941'den itibaren Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat Horozcu varlığını yaklaşık olarak 10 yıl devam ettirecekleri Garip Akımını başlatmışlardır ve bu harekete öncülük etmişlerdir. Attila İlhan, 1952-1956 yıllarında *Mavi* isimli bir dergi ile Garipçilere karşı bir hareket başlatmıştır. Yine Garipçilere karşı aynı dönemlerde Mehmet Çınarlı, İlhan Geçer, Coşkun Ertepinar, Munis Faik Ozansoy, Yavuz Bülent Bakiler, Nüzhet Erman, Nevzat Yalçın ve birkaç isim daha Hisar adını verdikleri bir topluluk kurmuşlardır.

1950'li yıllar Türk edebiyatının en hareketli ve en renkli dönemlerindedir. 1954 yılında şiirde yeni bir tarz ve akım olan, etkisi günümüze kadar devam eden İkinci Yeni şiiri ortaya çıkmıştır. Bir topluluktan ziyade; Cemal Süreya, Ece Ayhan, Sezai Karakoç, Edip Cansever, Turgut Uyar, İlhan Berk ve Ülkü Tamer gibi usta sanatçıların birbirinden bağımsız olarak eserlerinde oluşturdukları yeni bir tarz ve başlattıkları yeni bir akımdır. Şiirde ideolojiye karşı oldukları için toplumcu-gerçekçilere; şairaneliği ve sanatkâraneliği savundukları için de Garipçilere karşı olmuşlardır. Şiirdeki söyleyiş gücüne son derece önem verip, imgeyi ön plana almışlardır.

Öz şiir anlayışı da İkinci Yeni akımı gibi başlamıştır. Sembolizmin etkisinde olan bu akımın, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Asaf Halet Çelebi, Ahmet Muhip Dranas gibi güçlü temsilcileri olmuştur. 1960 askeri darbesi sonrası, Ahmet Arif, Ataoğlan Behramoğlu, Can Yücel, Ceyhan Atuf Kansu, Gülten Akın, Necati Cumalı, Süreyya Berfe gibi isimler toplumcu-gerçekçi şiir anlayışını yeniden gündeme getirmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde hiçbir şiir topluluğuna mensup olmayan, ancak ün salmış, büyük bir okuyucu kitlesine ulaşmış usta şairler de vardır. Adil Erdem

Beyazıt, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Behçet Necatigil, Cahit Külebi, Cahit Zarifoğlu, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Hilmi Yavuz, Özdemir Asaf, gibi. Nuri Pakdil de dönemin herhangi bir akımı benimsememiş, bir topluluğa mensup olmamış sanatçılarından. 1980 darbesi ile birlikte şiirde belli başlı bir akım ve oluşum olduğu söylenemez. Genellikle bireysel temalar ele alınmıştır ancak zaman zaman toplumsal temalarla da karşılaşmak mümkündür. Serbest ölçünün kullanımı yaygınlaşmıştır. Murathan Mungan, Küçük İskender, Haydar Ergülen, darbe sonrası önemli bir okuyucu kitlesine ulaşmış isimlerdendir.

Cumhuriyet dönemi edebiyatının renkliliği ve çok sesliliği, sanata, topluma ve siyasete olan bakış açılarının da çok ve farklı olduğunun göstergesidir. Nuri Pakdil'in şiiri böyle çok sesli bir dönemde oluşmuştur.

1.2.2. Şiir Anlayışı

Sanat eseri, sanatçısının yaşamı, duyguları, fikirleri, ideolojisi, olduğu dönemin özellikleri ile bir bütünlük içerisindedir. Her sanat kulvarında bu unsurlar sanat eserinin oluşmasında bir aradadır. Bunlarla bir bütün halinde sanat eserini oluşturmak kadar onu kalıcı kılmak da sanatçının hünerine, olduğu dönem ve çevreye bağlıdır.

Bir sanat eserini ölümsüzleştiren en önemli kavramlardan biri şüphesiz; “evrensellik”tir. Sanatçı eserinde, kendi düşünce ve duygu dünyasını evrensel unsurlarla ve üslupla destekleyip temellendirmediği eserin gördüğü ilginin kalıcılığı sağlanmış olmaz. Nitekim muhatabı insan olduğu için sanat eserinin dayanak noktası basit konular ve gündelik meseleler olunca, yalnızca belli bir dönem belli bir kitle üzerinde etkili olabilmektedir. Oysa insanlık tarihi boyunca ölümsüz olabilmiş sanat eserlerinin dayanağı, çok sağlam bir temadır; evrensel, ölümsüz, gündelik durum ve olayların çok ötesinde geçebilmiş, insana her durum ve zamanda etki edebilmiş temalardır. Sanatçı bu etkiyi oluşturmak için, temasından en küçük birimine varıncaya kadar kendi bakış açısı ile harmanladığı eserini, sağlam bir dayanakla, biçim, üslup ve muhteva uyumunu gözeterek, en ufak bir tezat oluşturmadan yaratır. Büyük sanat yapıtları, sağlam içeriksel bir uyuma ve tutarlılığa, bu anlamda sağlam bir mantığa dayalı yapıtlardır. Bu gibi yapıtlar, günlük, yüzeysel olayların daima arkasındaki büyük gerçekliğe dayanır, daima gündelik olanı aşar (Tunalı, 2016: 81).

Nuri Pakdil, kendi tarzını ve duruşunu yansıtan ve ölümsüzleştiren eserler vermiştir. Zaman içerisinde, her millete, her dine, her ırka ve tek tek her insana hitap eden, edebî yetkinliğe ulaşmış eserler kaleme almıştır. Onun eserleri yalnızca olduğu çağ için değildir, zamanın ötesine uzanmaktadır. Gerek muhtevası gerek biçimi ve yapısı gerekse dili ve üslubu açısından eserleri, Pakdil'in hayattaki bakış açısı ve düşünce dünyası ile bir uyum içerisinde.

Neredeyse her türde eser vermiştir Nuri Pakdil fakat daha çok denemeleri ve oyunları ile tanınmıştır. Kendisi ile 17 Temmuz 2017 tarihinde yaptığım bir görüşmede, o tarihte henüz başlamadığım bu çalışmamdan bahsettiğimde, “Niçin şiirlerimi çalışıyorsunuz efendim? Oyunlarımı ya da denemelerimi çalışsaydınız ya” demesi, onun da kendisini bir şairden çok, oyun ve deneme yazarı olarak kabul ettiğinin bir göstergesidir. Ancak Nuri Pakdil'i yalnızca oyun yazarı veya şair olarak nitelendirmek, düşünce ve sanat dünyasındaki öneminden bahsetmemek doğru olmaz. Çünkü Nuri Pakdil Türkiye'nin son elli altmış yıllık döneminde, özellikle de entelektüel İslam düşüncesi çizgisinde düşünce ve edebiyat hayatımızın belirleyici isimlerinden birisidir (Su, 2013a: 8). Döneminin bütün karışıklık ve ulusal problemlerine rağmen, hemen her kulvarda oluşturduğu 'üst dil' ve kendine has üslubu ile Türk edebiyatında, genç şairler ve yazarlar üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Edebiyat dergiciliğinde yeni bir çağ başlatmıştır 1969 yılında.

İdeolojisi ve bakış açısı her zaman ilgi toplamıştır. Haksızlığa asla tahammül edemez Nuri Pakdil, yeryüzündeki tüm masumlar için, ırk, din, coğrafya ayrımı gözetmeden, adalet arar; muhabbet ve merhamet besler. Nuri Pakdil'in tarihe, edebiyata, yaşadığımız topraklara, insanlara bakışı hep evrensel düzlemde olmuştur (Temel, 2013: 108). Pakdil düşüncesinin baskın özelliği evrenselliğidir. Hiçbir konu ya da sorunu yurt, ulus gibi sınırlayıcı çerçeveler içinde ele almaz (Özalp, 2013: 325). Dünya üzerinde Türkiye'nin konumuna zaman zaman dikkat çeker ve Türklere, Müslümanlara düşen vazifenin önemini bazen açıkça bazen ise imgelerle dile getirir. Herkesin, herkesten sorumlu olduğuna inanır ve buna göre yaşamak gerektiğini vurgular: “Tek tek kendi yazgımızı mı yaşayacağız, yoksa yazgılarımızın toplamından her birimize düşen parçayı mı yaşayacağız? Bu noktada değil miyiz Türkiye'de? Daha: Ortadoğu'da da? Belkisi yok; bütün dünyada da” (Pakdil, 2017a: 15) diye sorgular okuyucusunu.

Nuri Pakdil Türk-İslam medeniyetine aykırılıktan kaçınmış; çağdaş, yerli bir dil ve edebiyat ile evrenselliği savunmuştur. Nuri Pakdil'in tüm yazılarının en

belirgin, en somut bağlamını genel olarak İslam uygarlığı ve bu uygarlığın çağ içindeki konumu, özel olarak ise bu 'evrensel inanç sitesinin bir üyesi olan' insanımızın kendi uygarlığımız ve başka uygarlıklar karşısındaki durumu oluşturur. İnsanımızın kendi uygarlığımıza yabancılaştırılarak, bunun yerine Batı uygarlığı ve değerlerinin dayatılması onun çağ içindeki konumunu dehşet verici bir duruma getirmiştir. Bunun sonucu olarak insanımız bir kimlik bunalımıyla karşı karşıya gelmiştir (Koç, 1995: 21).

Bu dayatılan yaşama biçimini hiçbir zaman benimsememiştir Nuri Pakdil. Yaşadığı dönemde sorumluluğunu hissettiği vazife, Türk ve İslam coğrafyasının, Ortadoğu'nun içinde olduğu durum, onun çıkış yolunu da farklı milletlerin, dinlerin bir arada refah içinde yaşadığı medeniyetinde bulmasına yol açmıştır. Pakdil'e göre Osmanlı Devleti, uzun bir süre bu coğrafyanın sözcüsü olmuştur. Ancak Osmanlı'nın yıkılmasıyla birlikte, İslâm coğrafyası sözcüsüz kalmıştır. Şimdi Türkiye, bu coğrafyanın umududur (Karaca, 2013: 245). Bu düşünce sistemi ve sorumluluk bilinciyle, kendine has üslubu ve sözü kullanmadaki ustalığı ile kaleme almıştır eserlerini. Onun yazıları sağlıklı bir görüş etrafında oluşturulmuş bir genel kültür zeminine oturmaktadır. Ancak Pakdil'i ayrıcalıklı kılan üslubu ve dönemi içindeki konumudur. Toplumumuzda yaşanan öz değerlere dönüş sürecini savunmuş ilk aydınlandırdır Pakdil (Kahraman, 1995: 27). Tarihi, geleneği, değerleri, yeniden, çağdaş bir tavır ile hayata geri döndürmek ister. Geleceği kurabilmenin, çağdaş olmanın yolunun medeniyetimizden ve tarihimizden kopmak olduğuna, Batılı olmak gerektiğine inanmamıştır. Ülkemizin geleceği; ancak, geçmişini algılayabilmesiyle, yerli düşünce içinde oluşmuş uygarlığına dayanarak kendi kendini konumlamasına, çağa böyle yaslanmasıyla güvence altına alınabilir (Pakdil, 2014c: 39). Bunun için de durmadan ve taviz vermeden çalışmak gereklidir. Yerli düşünce, ödün vermeden çalışma istiyor bizden (Pakdil, 2015a: 35).

Nuri Pakdil son yüz elli yıldır toplumumuzun yaşamına yamanmaya çalışan yabancılaşma, batılılaşma illetini bir hafıza kaybı olarak yorumlar. Temel referanslarını yitirmiş bir ulusun yanlış dayanaklara tutunarak ayakta kalma çabasıdır bu. Tıpkı hafızasını yitirmiş bir bireyin ne yapacağını, hangi ölçülere göre davranacağını bilinememesi gibi (Göçer, 2004: 19).

Batı, Türk toplumunun kendi yaşam ve medeniyet değerlerini kullanmasını engellemek, yerine Avrupalı tarzı yerleştirmek için Türk toplum yapısını dönüştürmeye çalışmıştır. Bu çaba yıllarca sanatta ve yaşamın diğer alanlarında özgürlüğü kısıtlamıştır. N. Pakdil'e göre her şeyin başı özgürlüktür (Bedir, 2004: 110). Birey, inandığı değerleri, özgürce, istediği gibi ve istediği kadar yaşama hakkına sahiptir. Pakdil, makinanın bencilleştiği, manevi krizini hiçbir zaman atlatamamış Batı insanının hayatının, Türk ulusuna modernlik gibi yansıtılmasına

itiraz eder. Çünkü Batı'nın insanın ruh ve maneviyatına dair bir kaygısı yoktur (Kılıç, 2015: 108). Oysa Anadolu coğrafyasında yaşayan insan için durum böyle değildir. Kültürü, değerleri ve inancı için yaşar Anadolu insanı. İnsanın ödün vermeden savunması gereken bir gerçek var: kendi anlamı. İnsan, kendi anlamını da ancak, 'manevî içeriğini' zenginleştirdikçe kavrayabiliyor: çünkü çok büyük bir gizdir iç dünyası insanın (Pakdil, 2017b: 53). Modern çağ, insanı bu manevi içerikten koparıp, yalnızca tüketim yapan ve kapitalizme hizmet eden bir obje yerine koymuştur. İdeolojilerin ölümü, tarihin fantastikleşmesi ama yanı başında terör ve şiddetin ağırlık kazanması, bir çıkışsızlık doğurmakta ve bir dışavurum olarak bireyler öfkenin haklılığı ile konuşmaya başlamaktadır (Örgen, 2015: 256). Bu durum karşısında Nuri Pakdil insanlığın öldüğünü ifade etmektedir: Büyük bir yalnızlık içindedir çağdaş insan = (Çünkü unuttuk sevgiyi = uygulamabilimin ağırlığı altında büküldü belimiz + ruhumuzun gereksinimlerini konuşmanın ayıp olduğu bir çağda insanlık idam edildi = yana kaymış gözlerimizle, birbirimizin asılı bedenlerini seyrediyoruz ipte) (Pakdil, 2017b: 17).

Fakat her şeye karşı ve her şeye rağmen, hatta insanın bizzat kendisine rağmen insandan umudunu kesmemiştir Nuri Pakdil. İnsanın, düştüğü yerden kalkacağına inanır. Anadolu coğrafyasının kaybettiği şeyi yine kaybettiği yerde bulacağına inanır. Bunu, kitaplarında büyük harflerle vurgular: HERŞEY OLABİLİR: İNSAN: YİTİRMEMİŞSE (Pakdil, 2012b: 17).

Türkiye'nin ve dünyanın bazı bölgelerindeki diğer ülkelerin içinde olduğu durumdan bir parça da kendini sorumlu tutmaktadır Nuri Pakdil. Yazılarında, konuşmalarında sorumluluk kavramı önemli bir yer tutar. İnsanın yeryüzü sorumluluğu ile dayanışma sorumluluğu eşittir birbirine (Aslan, 2013: 279). Sorumluluk ve vazife şuuru ile kaleme almıştır yazılarını. Devamlı, bir 'eylem' ve hareketlilik peşindedir. "Oldum olası bir söz ilgilendirmiştir beni: 'Eylem' sözü. Varoluşumuzu bu sözden başka hiçbir şeyle açıklayamayız" der (Pakdil, 2015b: 57). sadece söz ve yazı değil, aynı zamanda eylemdir Pakdil'de. Eylem yalnız başına aksiyon değil, arka planıyla, üslûbuyla, edebiyatla bir bütündür. Ve Nuri Pakdil edebiyat ile eylemin bir araya getirilmesinin en seçkin örneğidir (Sert, 2013b: 191). Üzerinde çağın ve insanlığın sorumluluğunu taşımaktadır. Modern çağda insanın kaybettiği anlamı insana buldurmaya niyetindedir. *Bir Yazarın Notları* isimli serisinin III. kitabında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Mutlaka her sabah, yeniden, dinç bilinçle irdelemeliyim insanın konumunu. Bir bakıma, yeryüzünün sıkıntısını? Ben başka türlü güne başlayamam ki" (Pakdil, 2014ç: 26)! Nuri Pakdil;

insanlık, anlam yitiği, medeniyet algısı, evrensel sorumluluk bilinci gibi konularda son derece titiz, zarif ve ciddidir. Medenî, güngörmüş bir tavrı, üstlendiği vizyona yakışır bir duruşu vardır. “Büyük amacı olmayan insan, şehrli olabilir mi?” (Pakdil, 2002: 72) diye sorgular okuyucusunu. Her gün, üzerine vazife olarak bildiği sorumluluklarını mutlaka ve eksiksiz yerine getirmeye gayret etmektedir; bir tek gün sektirmeksizin, üzerine düşeni yapmak durumundadır. Bir gün olsun erkenden uyumak veya yorgunluktan, yazıya vakit ayırmamak gibi bir şeye kapılsın, uykusundan uyanır, vazifesini yerine getirir, ancak sonra sorumluluğunu yerine getirmiş olmanın verdiği huzur ve hafiflikle istirahat edebilir. *Edebiyat Kulesi*’nde bu duruma örnek olacak bir ifadeye yer vermiştir: “Gece uyanıveriyorum; bir bağırtı (kim?) ‘Yazmadın; o halde ne uyuması?’ Bu seslere alıştım alışmasına da, iyi ki yüz göz olmadım; tir tir titriyorum. Kanlı boğalar; devrilen gecelerin hayaleti” (Pakdil, 2012c: 57). Vazife bildiği yazılarını yazarken ciddiyetle, bir devlet büyüğünün huzuruna çıkıyormuşçasına hazırlanır: “Ev giysisiyle oturmam masaya; hemen dışarı çıkacakmışım gibi giyinirim. Çalışmıyorum böyle yapmadım mı; denedim” diyerek bu durumu da okuyucusuna açıklar (Pakdil, 2014d: 50).

Nuri Pakdil, çağ durumunu analiz ederken, söze dökülsün dökülmesin, kendisini hep hissettiren bir temel soruyu sorup durur: ‘ne yapmalı’ sorusudur bu ve cevap çetin bir sorgunun peşinden mutlaka oluşturulmaya çalışılır. İnsanı ve insanı erdemli varlık yapacak değerleri savunma gereğine sonsuz inanç, soruların da cevabını hazırlar (Alver, 2004: 47). Nuri Pakdil insanı içinde olduğu girdaptan çıkaracak olanın, sorumluluklarını yerine getirmiş rahat bir vicdan ve manevi değerlerini, inançlarını hakkıyla yaşayıp muhafaza etmek olduğuna inanmıştır. Evet, Pakdil’in düşünsel evren olarak biat ettiği, seçtiği daire İslâm uygarlığıdır (Karaca, 2013: 235).

Ancak Nuri Pakdil’in söz söyleme biçimi, üslubu, literatürü bir muhafazakâr için alışılmışın dışında kalır. Bu söylem ve üslup; Nuri Pakdil’i çağdaşı muhafazakârlardan ayırmıştır. Özenle seçtiği kelimeler hem muhafazakâr kesimi hem de karşı kesimi rahatsız etmiştir. Onunla aynı tarafta yer alan sağcı kesimin bir kısmı, kullandığı kelimelerden, söz söyleyiş biçiminden rahatsız olmuştur. Çünkü daha evvel hiç karşılaşılmayan bir üslup söz konusudur. Haktan, emekten, sömürüden, eylemden ve devrimden söz eden bir muhafazakâra daha rastlanmamıştır. Nuri Pakdil’in dinî düşüncesinin bakış açısı ve dili, aynı düşünsel düzlemde değerlendirilen sağın, tutucu, uzlaşmacı ve akademik muvazaacı bakış açısı ve dili değildir (Su, 2013b: 39). Nuri Pakdil’e ve onun ideolojisine karşı olan solcu kesimin bir kısmı ise kendi edebiyat ve düşünce biçimlerine uygun olan, sol kesimden edebiyatçıların kullandığı sözcükleri, dini sözcüklerle bir arada kullanan

dindar bir edebiyatçının tavrına anlam veremez ve bunu hoş karışamaz. Nuri Pakdil genellikle, Marksist, sosyalist kesime ait sözcükleri, kendi anlam ve ifade hamurunda şekillendirip, onların çağırışım gücünü arttırarak kullanmıştır. Nuri Pakdil'in dili, özü itibariyle, sahih sanatın dilini paylaşan bir özelliğe sahiptir. Bu dil, yakaladığı bütün ifade imkânlarında hakikatle buluşmanın kendine özgü bir açılımı şeklinde gelişir (Koç, 2013: 295).

Nuri Pakdil; düşünsel ve entelektüel boyutlar içermesinin yanı sıra muhalif ve devrimci bir duruşun, gelecek tasarımının temsilcisi olmuştur (Emre, 2013: 217). Alışılmış 'muhafazakâr' çerçevesinin dışına çıkmıştır tavrıyla, tutumuyla. Nuri Pakdil, kimi Marksist aydınlar gibi kavramı, batıda üretilmiş temellendirme biçimlerine bağlı kalarak ele almaz; deyim yerindeyse buna 'tenezzül etmez' (Elibol, 2004: 456). O, kendi ifade gücünü kullanmayı yeğler. Nuri Pakdil, Türkçenin içinde bir dil inşa etmiştir. Tıpkı Sezai Karakoç gibi. Şifrelerle, simgelerle, metaforlarla dolu özel bir dildir. Edebiyatın içinde bir edebiyat ve anlam dili (Şahin, 2013: 447). Ayrıca sözcük seçerken, cümle kurarken de son derece titiz davranır, Ona göre, okuyucuya saygı duyulduğunun göstergesidir dildeki titizlik. Ona göre dil, sanatçının duruşudur ve bu yüzden bir sanatçının üslubu, onun kimliğidir. Muhatabını önemseyen bir sanatçı, zarif, dikkatli ve titiz olmalıdır. "Diline titizlik göstermeyen yazarın, ozanın yazdıklarını okuyamıyorum, bir saygısızlık vardır onun yapıtlarında" der (Pakdil, 2015a: 23).

Nuri Pakdil'in dili ve üslubu, kendine has duruşunu, yaşam tarzını ve ideolojisini sanatkârane bir yapıda ortaya koyar. Düz yazılarında bile bir şiirsellik sezdirilir okuyucuya. Tarafı, düşüncesi açıkça bellidir, düşünsel dünyasını ve ideolojisini şiirsel bir dil kullanarak anlatır. Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil üçgeninde Necip Fazıl'ın siyasal savaşımına Seza Karakoç'un düşünsel savaşımı eklenir. Nuri Pakdil ise bu savaşımına sanatsal ekler (Göçer, 1995: 13). Örneğin, kelimelerin çağırışım gücünü kullanarak yepyeni bir evren kurar sözcüklerden. Kelimeleri alışkın olunan anlamıyla kullanmaz genellikle. Söylem ve çağırışım gücünün azaldığını düşündüğü ifadeleri yeni bir söz ile kullanır. İsteddiği gibi bir kelime bulamazsa daha önce hiç duyulmamış bir yapı kurar. Noktalama işaretlerini, onlara biçtiği vizyonla kullanır. İmgeler, semboller, metaforlar ile anlatmak istediğini gizemli kılar. Onun gündelik hayatında da sanat eserlerindeki kadar çok da farklı olmayan bir dil kullandığına dair, Rasim Özdenören'in şöyle bir ifadesi vardır: "Anlaşıyor ki, Nuri Pakdil, gündelik

hayatında da, kendine özgü bir “üst dil” kurmuştur. Gündelik hayatında kurduğu üst dili yazılarına taşıyınca, bu yazıları anlamak iki kat zorlaşmıştır. Onun yazılarında semboller, imajlar, alegoriler, istiareler, benzetmeler bol miktarda kullanılır. Fakat bunların neye tekabül ettiğini keşfetmek, okuyucunun izanına, ferasetine, basiretine, okuma maharetine bırakılmıştır” (Özdenören, 1995: 8). Bunun için Nuri Pakdil’in şiirinden tek bir anlam çıkarılması doğru olmadığı gibi, mümkün de değildir.

Nuri Pakdil’in şiir dili ve üslubu yukarıda bahsedildiği gibidir. Şiirin konusunu ise genel olarak; İslam dünyası ve Ortadoğu’nun durumu (bilhassa Filistin), Osmanlı Medeniyetinin çöküşü ile ilan edilen cumhuriyet ve cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’deki durum, yanlış Batılılaşma, maneviyatını yitirmiş insan ve modern çağ insanının anlam peşinde olması oluşturur. Bilinçaltı ve daha pek çok derinliği olan konu da şiirlerinde az ya da çok işlenmiştir. Nuri Pakdil, Türkçeyi en güçlü, en kapsamlı ve en şiirsel kullanan Türk edebiyatı sanatçılarından biridir.

1.3. ESERLERİ

Nuri Pakdil’in Edebiyat Dergisi Yayınları’ndan çıkan ilk kitabı Paris’teyken tuttuğu notlardan oluşan *Batı Notları*’dır. Sanatçının ilk şiir kitabı ise 1997 yılının şubat ayında yayımlanan *Sükût Sûretinde* isimli eseridir. *Sükût Sûretinde*’n önce 13 yıl hiçbir şey yazmamış, yayımlamamıştır Nuri Pakdil. Edebiyat dergisinin tıpkıbasımı hariç, çeviriler dâhil olmak üzere, sanatçının toplam 43 yayımlanmış eseri bulunmaktadır. Nuri Pakdil’in kitaplarının üzerinde “şiir”, “oyun”, “deneme”, “eleştiri” vb. yazmıyor. Türlerin bu ilgasında modernist bir eğilim bulunduğu açık. Türleri ortadan kaldırdığımızda, yazı kalıyor sadece (Oktay, 2004: 434).

1.3.1. Anı / Mektup

Mektuplar I-II-III: Nuri Pakdil’in mektupları ilk, 2014 yılında üç ciltlik bir eser olarak basıldı.

Sınır Tanımayan Devrim Ateşi: Mektuplarım: Bu eser, Nuri Pakdil’in mektuplarından bir seçki olarak oluşturuldu ve 2015 yılında basıldı.

1.3.2. Deneme

Bağlanma: Nuri Pakdil’in bir ağabey, bir üstat gibi gördüğü Fethi Gemuhluoğlu ile ilişkisine ışık tutacak denemelerden oluşuyor. Gemuhluoğlu’nun, Pakdil’in yazı ve düşünce hayatında çok önemli bir yeri vardır. *Bağlanma*, ağabey-

kardeş ya da mürşit-mürit ilişkisinin modern zamanlarda da nasıl sürdürüldüğünü ve her daim yol göstericilere olan ihtiyacımızı ‘önder’ örneğinde sunmaktadır (Kılıç, 2015: 18). *Bağlanma*’da yer alan denemeler, kendi içinde münferit konular içerse de, aslında her biri birbirini tamamlayan, çok zengin çağrışımları olan başlıklarla okuyucuya sunulur (Kılıç, 2015: 21). Kitabın ilk baskısı 1979 yılında yapılmıştır.

Biat I-II-III: Nuri Pakdil, 1969’dan 1981’e kadarki süreçte kaleme aldığı denemeleri, ‘*Biat*’ adı verdiği üç kitapta topladı. Edebiyat Dergisi Yayınları arasında çıkan ‘*Biat I*’, Haziran 1973’te; ‘*Biat II*’, Ocak 1977’te ve ‘*Biat III*’, Nisan 1981’de yayımlandı (*Biat III*, arka kapak).

1.3.3. Gezi-İzlenim / Deneme

Batı Notları: *Batı Notları* ise, Nuri Pakdil’in Paris, Frankfurt, Brüksel ve Roma’ya yaptığı gezinin notlarını içeren ve ilk basımı Edebiyat Dergisi Yayınları’nın birinci yayını olarak 1972’de yapılan ilk kitabıdır (Abak, 2013: 140). Nuri Pakdil, 1972 yılında bu kitap ile Edebiyat Dergisi Yayınları’nı kurdu.

1.3.4. Günlük/ Deneme

Arap Saati: Nuri Pakdil’in daha ilk sayfasında ideolojisini açıkça ifade ettiği bu eser, Nuri Pakdil’in denemelerini ve bazı günlüklerinin belirli bölümlerini içerir.

Bir Yazarın Notları I-II-III-IV: Toplamda dört kitaptan oluşan bu eserin ilk baskısı 1980 yılında yapılmıştır. Nuri Pakdil’in denemelerini ve bazı günlüklerinin belirli bölümlerini içerir.

Derviş Hüneri: İlk baskısı, 1997 senesinin mart ayında yapılmıştır. *Derviş Hüneri*’nde Nuri Pakdil’in İstanbul’dan ayrılışı ve Edebiyat Dergisi’nin yeniden yayına başlaması ile ilgili bölümler ağırlıklı yer alıyor (Abak, 2013: 140). *Derviş Hüneri*, Nuri Pakdil’in hüner isteyen bir yaşama biçimini örnekleyen günce türünde yazdığı bir eserdir. Kısa bir zaman dilimini kapsayan dönem, bu türe uygun bir üslûpla metinleştirilmiştir. *Derviş Hüneri*’nde, yeryüzünde yaşama çabası içinde olan bir insanın günlüğü sunulmaktadır. *Derviş Hüneri* bir yaşama çabasını örneklendirmektedir. İnsanın yeryüzünde hem kendiyile hem de çevreyle mücadele ederek var olması konu edilmektedir (Alver, 2013: 487).

Edebiyat Kulesi: Şubat 1984 yılında ilk kez basılmış olan bu eser, Nuri Pakdil’in üslubunun ve dil özelliklerinin en belirgin olduğu denemelerinden oluşur.

Kalem Kalesi: Nuri Pakdil’in bu eseri 1998 yılında ilk baskısı yayımlandığında yoğun ilgi ile karşılanmıştır.

Klas Duruş: Birinci baskısı Ekim 1997’de yapılmış olan bu eser toplamda altı kez basılmıştır. Adet sayısı her baskıda gittikçe artmış olan bu eser, belki de Nuri Pakdil’i tanımlayan eserlerindedir.

Otel Gören Defterler I: Çarpışan Sesler- Otel Gören Defterler II: Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada- Otel Gören Defterler III: Büyük Sorgu- Otel Gören Defterler IV: Simsiyah- Otel Gören Defterler V: Ateş Hattında Harf Müfrezeleri- Otel Gören Defterler VI: Yazmak Bir Mucize: Nuri Pakdil’in Ankara’da, otelde kaldığı dönemlerde yazdığı günlüklerinden ve denemelerinden oluşmaktadır. Nuri Pakdil bu kitaplarda otellerdeki gözlemlerini, sezgilerini ve kendi iç dünyasında oluşan bazı durumları anlatmaktadır. Serinin birinci kitabı *Çarpışan Sesler*, ilk kez 1999 yılında basılmıştır. İkinci kitap 2000 yılının Mayıs ayında, üçüncü kitap Kasım 2001’de, dördüncü kitap 2002 Nisanında, beşinci kitap 2003 yılında ve serinin son kitabı *Yazmak Bir Mucize* ise 2005 yılında basılmıştır.

1.3.5. Oyun

Umut: Onun tiyatro eserlerinden biri olan *Umut*, bir tiyatro eseri olarak gerek dil, gerekse teknik özellikleri bakımından modern tiyatronun Türkçede başarılı bir örneğidir (Emre, 2013: 414). Nuri Pakdil, oyunlarında özel isim kullanmaz. Ya da bir halka, bir coğrafyaya özgü değildir yazdıkları. Onun evrensellik anlayışı ‘insan’ ile ilgilidir. Nitekim *Umut* için kendi açıklaması da bu yöndedir: “İçerik yönünden *Umut*’u şöyle belirleyebiliriz: Bir ‘soruşturma’ yaklaşımıyla çağın algılanmasıdır. Bir konudan çok, insanın ‘konumu’ vardır *Umut*’ta. Böylece evrensel bir anlatıma varmak istedim. Konu, yöresel olabilir, bir ülkeye ait olabilir, ama insanın konumu evrenseldir. Bu nedenle kişilere ad vermemeyi yeğledim” (Pakdil, 2015b: 58). İlk kez 1974 senesinde yayımlanmış olan bu eser, toplamda dört kez basılmıştır. 2 perdeden oluşmaktadır. Sahnelendiğinde, yoğun bir ilgi toplamıştır.

Korku: İlk baskısı 1980’de yapılmış olan *Korku*’da Nuri Pakdil, özel ad, yer ve zaman mefhumunu belirtmemiştir. Bunun yerine kendi kavramlarını oluşturmuş ve vermek istediği mesajı bu kavramlar üzerinden vermiştir. *Korku* oyununu dört olgu üzerine oturtur: İnsan, Tanrı, Yorumcu ve Palyaço. İnsan bir arayışın içerisinde (Koca, 2013: 505). *Umut*’ta da açıklandığı gibi, insanın konumunu, anlam arayışını evrensel düzlemde işlemiştir. Modern çağda yaşayan bireyin korkularını, ikilemelerini metaforlarla ortaya koymuştur.

*Put Yapımevleri: Put Yapımevleri'*nde Nuri Pakdil, modern bireyin iç çatışmasını işler. Eski anlayışını ve anlamını yitirmiş olan insanın yeni yaşam düzenine entegre oluşunu kaleme almıştır. 1980 senesinde basılmıştır.

Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş: Nuri Pakdil bu eserinde, Yaratıcının varlığını ve birliğini özümsememiş modern bireyin dramını, arayışını konu etmiştir. Ona, Yaratıcısını hatırlatmayı amaçlamıştır. Eserin ilk baskısı 1982'de Edebiyat Dergisi Yayınları'ndan çıkmıştır.

Bakır Dönemi: Nuri Pakdil bu eserinde zamanı belirtmiş gibi görünür: "İkinci dünya savaşı ile üçüncü dünya savaşı arası" der zaman başlığının altına. Başlangıcı ve sonu olmayan bir kavram kullanmıştır. Yer olarak da 'insanın sinir sistemi'ni belirlemiştir. Kişiler için de yine özel isim kullanmaktan kaçınmıştır.

*Belge: Belge'*de, bir karmaşaya, kaosa dönüşen devlet yönetimleri ile bunların proje uygulayıcısı durumundaki bürokratik zincire bağlı memurları gündeme getirilir. Soyut ve somut dosyalar olarak işleyen düzenek karşılaştırılır. Soyut dosyalar metafizik dünyayı ve değerleri, somut dosyalar ise maddî kalkınma projelerini temsil eder (arka kapak).

Bir Öldürme Töreni: Nuri Pakdil'in ironilerle oluşturduğu bu eserde, yine anlamı yitirmiş olan modern insan ele alınmıştır.

1.3.6. Çeviri

Günlük: Ünlü Rus yazar Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin ikinci eşi olan Anna Grigoriyevna Dostoyevski'nin günlüğünün çevirisidir.

Günlükten: Eugène Ionesco'nun günlüklerinin çevirisi yer alır. Mayıs 2014'te ilk baskısı yapılmıştır.

Harikalar Tablosu: Ünlü Fransız şair ve yazar Jacques Prévert'in bir oyununun çevirisidir. İlk kez 1974 yılında basılmıştır.

Ay Operası: Fransız sanatçı Jacques Prévert'in şiirlerinin çevirisidir.

Kasırganın Çatırtıları: Fransız sanatçı Eugène de Guillevic'in şiirlerinin çevirisidir.

Arap Şiiri (Güldeste) I-II: Bu eserde Nuri Pakdil, 14 ülkeden 92 şairin şiirleriyle birlikte, kısa bir biyografilerini de kaydetti. Daha önce iki cilt olarak yayımlanan bu eser, üçüncü baskıda birleştirilerek tek kitap haline getirildi.

1.3.7. Röportaj / Söyleşi

Konuşmalar: Bu kitap, Edebiyat Dergisinde yayımlanmış konuşmalardan oluşuyor. Nuri Pakdil'in bizzat yaptığı konuşmalar, Nuri Pakdil'in çevirdiği konuşmalar ve Nuri Pakdil ile yapılmış konuşmalar yer alıyor kitapta (arka kapak).

Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2: Bu eserde Nuri Pakdil ile yapılan konuşmalar, gazetelerdeki röportajları ve Nuri Pakdil'in çevirisini yaptığı, yabancı yazarlara ait çeşitli konuşmalar, röportajlar ve yayımlanmamış yazılar yer alır.

1.3.8. Şiir

Sükût Sûretinde: Nuri Pakdil'in ilk şiir kitabı olan *Sükût Sûretinde*, Şubat 1997'de ilk kez yayımlanmıştır. Eserde toplam 33 şiir bulunmaktadır.

Ahid Kulesi: Nuri Pakdil'in ikinci şiir kitabı olan *Ahid Kulesi*, Haziran 1997'de ilk kez yayımlanmıştır. Eserde toplam 40 şiir bulunmaktadır.

Osmanlı Simitçiler Kasîdesi: Nuri Pakdil'in üçüncü şiir kitabı olan *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*'nin ilk baskısı, Temmuz 1999 tarihindedir. Toplamda 40 şiir bulunmaktadır eserde.

Anneler ve Kudüsler: Temmuz 2014'te, Nuri Pakdil'in 1970-1984 yılları arasında Edebiyat dergisinde yayımlanan şiirleri, son şiir kitabı olan *Anneler ve Kudüsler*'de bir araya toplanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNİN TEMA VE İÇERİK YÖNÜYLE İNCELENMESİ

2. NURİ PAKDİL’İN ŞİİRLERİNİN TEMA VE İÇERİK YÖNÜYLE İNCELENMESİ

Nuri Pakdil şiiri, Türk Edebiyatının hem biçim ve yapı olarak hem de konu itibariyle en ilgi çekici, çağırışım gücü en yüksek şiirlerindedir. *Edebiyat* dergisinin ilk çıktığı yıllarda onun şiir anlayışı, dönemin birçok usta ve genç edebiyatçıların ilgi odağı olmuştur. Nuri Pakdil, şiirini kendi yaşam felsefesi ile yoğurmuştur. Hem biçimsel olarak hem de üslup ve içerik göz önüne alındığında Nuri Pakdil’in şiirleri; yaşamının, inancının, tavrının ve ideolojisinin sanatçı eleğinden geçerek yazıya dökülmüş halidir. Onun şiirlerinin konusu incelendiğinde kendi yaşam tarzı, üstlendiği misyon ve fikriyatı dikkate alınmalıdır. Rasim Özdenören bu konu hakkındaki görüşünü şöyle açıklamıştır:

“O, şiirini, eylem olarak üstlendiği misyonun dile getirimi olarak kullanmıştır. Onun şiir olarak kaleme aldığı metinler Filistin’i, intifadayı ve benzeri izlekleri işlemiştir. Bu şiirin arka yapısında yer tutan bu izlek gözden kaçırıldığında, anlam çerçevesini oluşturmak için boşuna uğraşmış oluruz” (Özdenören, 2004: 231).

Nuri Pakdil’in şiirini oluşturan temalara baktığımızda genellikle göze çarpan ilk tema dindir. Daha sonra İslam coğrafyası, direniş ve başkaldırı, yabancılaşma, Batı ve Batılılaşma, İstanbul, çocuk ve kadın temaları, Nuri Pakdil’in şiirinde en çok işlediği temalardır. *Anneler ve Kudüsler* kitabında 1970-1984 yılları arasında *Edebiyat* dergisinde yayımlanmış olan şiirlerini bulunmaktadır. Nuri Pakdil’in ilk şiirleri olması açısından *Anneler ve Kudüsler* kitabı önemlidir. Ayrıca yukarıda bahsedilen temaların da yoğun bir lirizm ve Nuri Pakdil’in ‘devrimci’ duruşu ile işlenmiş halleri yer almaktadır. Farklı dergi ve kaynaklar hariç toplamda yayımlanmış 135 adet şiiri bulunmaktadır Pakdil’in. Bu çalışmada temsil kabiliyeti yüksek bir kısım şiirin tamamını ve bir kısım şiirin de belirli bölümleri tespit edilen temalar altında ele alındı. Her ne kadar titiz bir araştırmadan, incelemeden ve çalışmadan sonra bu şiirler yorumlanmışsa da sanat eserlerini birebir ve yanlışsız yorumlamak mümkün değildir. Her sanat eserini sanatçısı ile bir bütün olarak anlamak ve yorumlamak gerekmektedir.

Nuri Pakdil’in şiirlerini oluşturan başlıca temalar ve bu temaları işleyen şiirleri şu şekilde ele alabiliriz:

2.1. DİN

Din, Türk Edebiyatı tarihinde en çok işlenen temalardan birisidir. İslamiyet öncesi Türklere ait ilk yazılı kaynaklarda “Gök Tanrı” inancının delillerine rastlanır. İslamiyet sonrası eserlerde dini kavramların ve imgelerin arttığı bir gerçektir. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde dini tasavvufi eser veren sanatçıların sayısı oldukça fazladır. Osmanlı Dönemine gelindiğinde, Osmanlı devlet ve toplum yapısının İslami usullere göre oluşturulmuş olması; dönemin sanatına, mimarisine ve edebiyatına yansımıştır. Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar dönemin önde gelen şairleri İslami unsurları şiirlerinde işlemişlerdir. İlahi aşk, muhabbetullah, cihat, peygamber sevgisi gibi konular Osmanlı şiirinin temel konularıdır. Dolayısıyla şiirin yapısı ve nazım biçimi de buna uygundur. Tanzimat'ın ilanı ile beraber yeni türler ve şiirde yeni nazım biçimleri Türk edebiyatına dâhil olmaya başlamıştır. Ancak Tanzimat'tan sonraki milli mücadele yıllarında din teması Türk şiirinin vazgeçilmez bir teması olmaya devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanı devletin her kademesinde değişimi ve dönüşümü gerekli kılmıştır. Bu değişiklik toplum yapısı ile sanata da yansımıştır. 1923'ten sonra ortaya çıkan çeşitli sanat ve edebiyat akımları Türk şiirinde çok sesliliğe neden olmuştur. Bu hareketlilik ve çok seslilik içerisinde “din” teması da bireyin iç dünyasını yansıtan bir olgu olarak şiire yansımaya devam etmiştir.

Nuri Pakdil, Türk Edebiyatı'nın İslami hassasiyetlere sahip muhafazakâr sanatçılarından. Onun bütün eserlerinde gizli, imgesel veya açıkça, meydan okurcasına ortaya koyduğu dini görüşü ve ideolojisi vardır. Düz yazılarında ve oyunlarında açıkça görülen bu durum, şiirlerinde de yer yer imgelerin, sembollerin arasına gizlenmiştir ve keşfedilmeyi bekler; bazı yerlerde ise açık bir dil ve üslupla okuyucuya kendisini açar. Nuri Pakdil'in ilk şiir kitabı olan *Sükût Sûretinde*'nin daha ilk şiirinde dini-İslami kavramların, terimlerin, özel isimlerin Nuri Pakdil şiirinin vazgeçilmezleri olacağını görmek mümkündür:

“Sözcüğün uzun kavlinden
Bütün yönler silme Mekke”

(Gramer, *Sükût Sûretinde*, s.11)

“kavil” anlaşma, sözleşme anlamında kullanılan bir kavram; burada insan ile Allah arasındaki sözleşmeyi hatırlatmak amacı ile kullanılmıştır. “Sözcüğün uzun kavlinden” yani “söz”ün çok eskiden yapılmış olan sözleşmesinden beri; insan Allah'a Kalubela'da söz verdiği zamandan beri bütün yönler, yollar Mekke'ye, yani

İslam dininin şehri olan, Allah'a secde edilen, Müslümanların kiblesi olan Kâbe'ye çıkar. Mekke İslamiyet'i temsil eden şehirdir. Hac ibadetinin yanı sıra, burası peygamberin doğduğu yerdir. İslamiyet için ilk mücadelelerin verildiği yerdir. Nuri Pakdil şiirlerinde Mekke, Medine, Kudüs ve İstanbul en çok bahsi geçen şehirlerdir.

“Secdeye varacak (mekân),
Duruyor Kâbe'de (zaman).”

(Kün, *Ahid Kulesi*, s.13)

“Kâbe” İslamiyet'in sembolüdür. Dünya'nın her yerindeki Müslümanların kiblesidir ve bu bağlamda değerlendirildiğinde Kâbe “secde”nin yeridir. Nuri Pakdil buna bir de kendi yorumunu katarak “Kâbe” de zamanın durduğunu belirtmektedir.

Nuri Pakdil şiirlerinde; peygamber, sahabe, evliya ve mutasavvıf isimlerini de çokça kullanmıştır:

“Dört Halife yürüyorlar kolkola
Ebu Bekir Ömer Osman ve Ali”

(Yeryüzüödevi, *Sükût Sûretinde*, s.13)

Şiir daha başlığundan itibaren İslami unsurları işlemeyle dikkat çekmektedir. Dört halifenin kol kola yürüdüğünün söylenmesi ile insanın yeryüzü ödevi arasında kurulan bağıntı Nuri Pakdil'in dünyasına aittir. Burada dört halifenin tek tek isimlerinin zikredilmiş olması da onların yaşamları ve ahlak anlayışları ile oluşturdukları sembolle ilgilidir. Hz. Ebubekir dürüstlüğü, vefayı ve dostluğu; Hz. Ömer adaleti ve hakkaniyeti; Hz. Osman hayâ timsali olmasıyla terbiyeyi ve Kur'an-ı Kerim'i çok iyi derecede hıfzetmesi ile ilmi; Hz. Ali cesareti ve gözü karalığı ile İslamiyet'teki cihat anlayışını temsil etmişlerdir. Bu şiirin başlığundan yola çıkarak, Nuri Pakdil'in dört halifenin bu en belirgin özelliklerini, tüm insanlık için ödev niteliğinde gördüğünü söyleyebiliriz.

“Bir güzel geyik gibi
Özü tarihin
Anlamı yaşamının –her savaşçının-
Bir muştu büyütüyorum yüreğimde
Bileklerimin gücüne doğru işleyen
Bir asya direnci

Afrika siyah inci
En çok şimdi anlıyoruz ömer'i ali'yi hasan'ı ve osman'ı
/keskin nişancı
Olarak
İlerliyoruz/”

(Rahman, *Anneler ve Kudüsler*, s.15)

“her savaşçının yaşamının anlamı” ve “tarihin özü” sanatçıya göre özgürlüktür ve inançtır. Bu yolda savaşmak gerekirse savaşılır, çünkü tek ve mutlak yol bu yoldur. Bu muştuyu, bileklerine doğru işleyen bir güç olarak belirttiğini ifade ediyor sanatçı. Asya'nın ve Afrika'nın zulüm ve sömürü altındaki, inancı ve özgürlüğü elinden alınmış halklarının direnci ile birlikte en çok şimdi anlaşıldığını söylüyor Nuri Pakdil; inanç için özgürlük için verilen mücadeleleri. Hedefi merkezinden vurmak için bir keskin nişancı gibi ilerlediğini söylüyor.

“Bizi özgür eden
Putu kıran özgür eden
Hep o ateşte yanmayan güçlü İbrahim”

(Âraf II, *Anneler ve Kudüsler*, s.24)

Nuri Pakdil burada bu inanç kavgasının ayrıca özgürlük için verilen bir kavga olduğunu üslubunca açıklıyor. İbrahim Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssasından hareketle onun mucizelerine ve Kur'an'da geçen, kabul olunmuş dualarına telmih yapmıştır: «Bir zamanlar İbrahim, şöyle demişti: “Ey Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!”» (İbrahim Suresi 35. Ayet). Onun putları kırması ile insanları bir puta tapmaktan özgürleştirmesinden ve kendisi için hazırlanmış olan ateşten «Biz, “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol, (senin yakıcılığın) kurtulsun!” dedik» (Enbiya Suresi 69. Ayet) ayetiyle korunmasından söz edilerek Hakk'a inancın ve bu inançtaki ihlasın önemi üzerinde durulmuştur.

“Evlerde imge
Ömer'in sesi”

(Lam II, *Anneler ve Kudüsler*, s.36)

Yine bir halifenin isminin geçtiği bu ifadede göze çarpan ilk anlam Hz. Ömer'in duyduğu Kur'an-ı Kerim'den etkilenerak Müslüman olması ile beraber artık Kur'an'ı betimleyen bir sembol olduğudur.

“İrmakta yudum kelimelerimi
Elim ve kelimelerim
Grevlerim
Gözcülerim ve öncülerim
Piştik vav ocağında ey Yunus Usta
Bu şiir kentin yorumu
İnce bir çöptür eşiğinde Şiirimizin Ustası”

(Kent Yorumu, *Anneler ve Kudüsler*, s.94)

Burada Nuri Pakdil Yunus Emre'den, Yunus Emre'yi kendisine öncü ve usta kabul ettiğinden bahsetmiştir. Kelimelerini yıkadığını, yani yanlışlardan arındırdığını söylemektedir. Bu yıkama elbette semboliktir, ilim ve aşk ocağından geçtiğini ifade etmektedir. Ancak bunlar, şiirini “ince bir çöp” olmaktan kurtaramamıştır Yunus Emre'nin şiirinin yanında.

Pakdil, pek çok şiirinde Sahabelerden, Peygamberlerden, Veliyullahtan söz eder. Ancak din konusunu yalnızca İslamiyet'in önde gelenlerinden bahsederek işlememiştir. Ölüm ötesi hayat, dini emirler ve yasaklar şiirlerinde bazen imgelerle bazen de açık bir üslupla dile getirilmiştir:

“bir ses dimdik tutar beni
/insan yalnız emeğinin karşılığını görecektir/”

(Su Kasîdesi, *Anneler ve Kudüsler*, s.95)

Burada Nuri Pakdil, ölüm ötesi hayatın, insanın saf emeğinin karşılığını alacağı bir yerin olduğunu bilmenin kendisine umut verdiğiine işaret eder. Yapılan hiçbir şeyin boşa gitmeyeceğini ve birilerine ayrıcalık tanınmayacağını, herkese yalnızca hak ettiğinin verileceğini bilmenin kendisini güçlü ve dimdik tutan şey olduğunu söylemiştir.

“değişmeyen yeni doğan çocuktan da ileri
insancı özgürlükçü emekçi Kur'an ayetleri”

(Su Kasîdesi, *Anneler ve Kudüsler*, s.95)

Yeni doğan çocuk kötülüğü bilmemesi, insaniyete bir zararı dokunmaması, esaretten bihaber olması bakımından, masumiyetin sembolüdür. Burada Kur'an ayetlerinin yeni doğmuş bir çocuktan bile daha insancı, daha özgür ve özgürlükçü

olduğunu belirtmiştir Nuri Pakdil. Kur'an insancıdır, insan içindir. İnsan hayatını hem dünyada hem de öldükten sonra cennete dönüştürmek için, insanlık için ve insan hakları için indirilmiştir. Eğer insan özgür olmak, hiç kimsenin ve hiçbir ideolojinin esiri olmamak istiyor ise Kur'an'a biat etmesi onu özgürleştirecektir. Çünkü Kur'an tek ve bir olan Yaratıcıdan başka hiçbir şeyi/ kişiyi/ düşünceyi ilahlaştırmaz. Ne bir ırkı, ne de bir fikri, ne parayı, ne de gücü üstün tutmaz. Bunların peşinden insanlığını unutan, özgürlüğünü farkında dahi olmadan yitirmiş olan insanlara ikaz; sömürülen, hakkı yenen, köleleştirilen insanlara da bir umuttur Kur'an. Bir şeyin **savunucusundan** bahsederken kullanılan "-cı" ekine burada dikkat çekmek isteriz. "İnsancı" yani yalnızca ve yalnızca "insan" olmak yetiyor Kur'an'dan yararlanmak ve Kur'an'a muhatap olmak için. "Özgürlükçü" yani Kur'an'ın savunduğu ve desteklediği şey özgürlüktür. Her türlü maddi manevi esarete karşıdır Kur'an. Paraya, güce, bir ırka, bir yönetime bilinçli veya bilinçsiz esir olmaya karşıdır. Emekçidir, zerre kadar yapılan iyiliğin karşılığının verileceğini ve zerre kadar yapılan kötülüğün hesabının sorulacağını söyler Zilzâl suresinde: "Her kim zerre miktarı bir iyilik yaparsa onu görecektir, / Her kim de zerre miktarı bir kötülük yaparsa, o da onu görecektir" (Zilzâl Suresi 7. ve 8. Ayetler). Yani insanların haklarının ve emeklerinin her zerrisine kadar korunduğunu, muhafaza edildiğini, bir gün hepsinin karşılığının verileceğini belirtir.

"Ve gülle kurşunla korunur ömür
Ve izini KİTABIN hiç durma sür"

(Parola, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, s.52)

Nuri Pakdil 3. şiir kitabı olan *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*'nin son sayfasında bu şiire yer verir. Şiirin adı "Parola"dır. Burada Nuri Pakdil ömürden bahsettiğine göre, ömür ile ilgili bir parola gizlidir şiirde. Gül, aşkın, güzelliğin sembolüdür. Tasavvufta da Hz. Muhammed'i temsil eder. "Kurşun" ise burada bir imgedir. Savaşı ve mücadeleyi simgelediğinden insanın ömrü boyunca içinde olduğu mücadeleden bahsedilir. İnsan devamlı bâtıla karşı hak ile beraber mücadele eder ve bu mücadeledir kendisini koruyan, muhafaza eden. İnsan mücadeleyi bıraktığı anda bâtılı benimsemeye başlayacaktır. Bunun için insanı iki şey korur ömrü boyunca biri "aşktır", muhabbetullahtır, bir diğeri ise hak için verilen mücadeledir. Bunlar Kur'an'ın da emirleridir. Kur'an'da geçen nefis ve şeytan ile mücadele, küfür ve adaletsizlik ile mücadele işte burada "kurşun" ile ifade edilmiştir. Aşk ise Yüce Allah

ve O'nun peygamberlerine duyulan muhabbetir. İnsan bir gün Allah'a kavuşacağını ümidi ve coşkusu ile dünyada mücadelesini hakkıyla devam ettirmelidir Nuri Pakdil'e göre. Hayatının sonuna kadar Kur'an'ın gösterdiği yoldan yürümelidir insan.

“Bir yerlere yürüyor tek başına
Hiç olmazsa sonsuzu kat yanına”

(Her Halükârda Âlicenap, *Sükût Sûretinde*, s.23)

Bu ifadede ince bir ikaz vardır. Nuri Pakdil insanlara ömrünün sonuna doğru her gün bir adım atarken, yanına "sonsuzu" yani öldükten sonra da kendisiyle olacak bir şeyi almasını tembihliyor. İnsana sonsuza kadar eşlik edecek olan onun dünyadaki yapıp etmeleridir Nuri Pakdil'e göre.

“İnanınca duanın gücü artar
Tutsaklık eridi
Bir akımdır geçen yüreğimden
En uzaktaki bir Müslümanın yüreğine”

(“Rahman”, *Anneler ve Kudüsler*, s.13)

İnsan inandığında kendisini her zaman iyi hissetmiştir. Zor zamanlarında inancına sığınmış, kurtulacağını umut etmiştir. İnanç bir ihtiyaçtır. İslamiyet'te insanların dua ederek ciddi bir psikolojik rahatlama yaşadıkları bilinmektedir. Korku duyulunca, endişe duyulunca, istek olunca, kısacası birçok durumda insanların dua ederek psikolojik ve ruhsal bir rahatlama yaşadıkları ve daha ümitli oldukları gözlemlenmiştir. Nuri Pakdil, duanın inanarak yapılmasının, duanın gücünü arttıracığını söylemiştir bu şiirde. “Tutsaklık eridi” der dua için. Dua eden ve bir inanca yaslanan insan, insanlara veya kurumlara muhtaç hissetmez, onlara kölelik misali hizmet etmez. Bilir ki alacağı da vereceği de başına gelecek her türlü iyi veya kötü mesele de Allah'ın takdiri iledir. Bu nedenle insanlara menfaati için yaklaşmaz, ilişkilerinde samimi olur ve hiç kimseden bir şey beklemez.

Dua, bir akımdır Nuri Pakdil'e göre. Yürekten yüreğe bir iletişimdir. Hiç tanımadığı bir Müslüman için, belki de okyanus ötesinden istenilen iyilik ve güzelliştir. Kurulan gönül bağıdır. Duanın özgürleştirici gücü, insanda sınırsız bir coşkuya ve huzura yol açmaktadır.

2.2. İSLAM COĞRAFYASI

İslam coğrafyası, İslami hassasiyetlere sahip şairlerin şiirlerinde her zaman kendisine yer bulmuştur. Bu coğrafyada sömürgecilik, iç savaşlar, petrol savaşları, mezhep savaşları, diktatörlük ve rejim kaynaklı bunalımlar ve çatışmalar tarih boyunca sürekliliğini kaybetmemiştir. Bu durum karşısında sanat ve edebiyat dünyasının İslami hassasiyete sahip fertleri, duyarsız kalmamışlardır ve tepkilerini, ortaya koydukları sanat eserleriyle dile getirmişlerdir.

“Gelip yanında durdu mu Afrika

Bilâldir ufkundaki yağmur da”

(“Blues”, *Ahid Kulesi*, s.51)

Nuri Pakdil coğrafyasında Ortadoğu'nun ve Afrika'nın yeri apayrıdır. Geçmişte Afrika halkı yüzyıllarca köle olarak yaşamıştır. Resmîyette Afrika ülkelerinde kölelik bitmiş olsa da Afrika hâlâ sömürülen, kendi ülkesinde birçok haktan mahrum bırakılmış insanların toprağıdır. Emperyal güçlerin sömürgesi olan Afrika'nın tarihinde ise kölelikten sahabeliğe yükselmiş olan Bilâl-i Habeşî vardır. Bilâl-i Habeşî miladi 610 yılının başlarında yaşamıştır. Kureyş kabilesinde bir köledir ancak İslamiyet'i seçtikten sonra kölelikten azat edilmiş ve İslamiyet'in peygamberinin yanında en kıymetli sahabelerden olmuştur. Bu durum İslamiyet'in İnsan hak ve özgürlüklerine verdiği kıymeti göstermektedir.

Nuri Pakdil'in şiirinde umut ile korku hep bir aradadır. Durum ne kadar vahim ve zor olsa da her zaman umudu besleyen inanç vardır. Burada Afrika; sömürüyü, yoksulluğu, çaresizliği ve güçsüzlüğü simgelerken Afrika'nın ufuklarında "Bilâlî" bir yağmur, yani rahmet, merhamet ve umut vardır. Evet sömürü vardır, haksızlık vardır, adaletsizlik vardır, kapitalizmin, faşizmin, emperyalizmin gölgesi vardır fakat ufukta bir rahmet vardır. "Bilâl" kölelikten kurtulmuş, özgür bir savaşçıdır. Ayrıca ilk "ezan"ı okuyan ilk müezzindir. Yani Bilâlî demek, Hakk'a davet demektir, özgürlük demektir, mücadelenin karşılığı demektir. Şiir ilk dizesinde insana Afrika halkının içinde bulunduğu olumsuz ve umutsuz durumu anımsatırken, ufukta bir ışığın, rahmetin, yağmurun belirtildiği ikinci dize umut, coşku ve heyecan vericidir. Bu rahmetin "Bilâlî" olması da yine bir semboldür. Bu mücadeleyi kazanmanın yolunun Bilâl-i Habeşî kıssasındaki gibi İslami inanç ve sabır olduğunu, insanları (ezan gibi) doğruya ve Hakka davet etmek olduğu ifade edilmiştir.

“Akmaya başladılar mı yıldızlar ellerine
Oturup Kudüs'ü çağır ağır ağır kalbini”

(“Akdeniz Kıyılarında”, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, s.16)

Kudüs, İslam coğrafyasının en gözde üçüncü şehridir. Üç semavi din için de mukaddes bir şehirdir. Bunlara rağmen yıllardır Kudüs'te katliamlar, zulümler olmaktadır. Hem Müslüman hem de Hıristiyan halk ibadetlerini özgürce yerine getirememektedir. Bu durum Nuri Pakdil'in en hassas olduğu noktalardan biridir. Burada halk hem haksız yere topraklarından, vatanlarından oluyor hem de en ufak bir direnmede canından oluyor. Nuri Pakdil, gençlik yıllarına ilk girdiği dönemlerden beri "Kudüs" ve "Filistin" meselesi üzerinde ciddiyetle ve hassasiyetle durmuştur.

Nuri Pakdil şiirinin ilk dizesinde "dua" fiilini son derece şiirsel, sanatkârane ve kendine has üslubuyla ifade etmiştir. "Akmaya başladılar mı yıldızlar ellerine", Nuri Pakdil'in "dua etmek için avuçlarını semaya doğru açtığında" demesidir. Burada bir tembih söz konusudur. Hatta ikinci dizede "Oturup Kudüs'ü çağır!" ifadesi bir emirdir. Nuri Pakdil'e göre eğer dünya bir insan vücuduna benzetilirse Kudüs ancak ve ancak kalp olabilir. Dua etmek için ellerini semaya açan insan, önce "kalbini" yani "Kudüs"ü almalıdır, Kudüs'ü çağırmalıdır layık olduğu ve ait olduğu yere.

“Konuşma sırası geldi mi bana anne
Ortadoğu çocuğu değil miyim anne
düşünüyorum o halde savaşıcağım anne

Damarlarım uzadı
ak bir kımıltı kapladı petrol damarlarımı
ülkem boru

Savaş benim arkadaşım anne
durmadan direniş anıtları dikiyorum her
santimetre karesine ortadoğu'nun

Bölünme ortadoğu
satır
taşları?

Çoğuz

biz

anne

Çevremde

muştı dağıtan

kesiksiz artan

her çocuk

bir komutan”

(“Âraf II”, *Anneler ve Kudüsler*, s. 20, 21, 22, 23)

Nuri Pakdil'in Âraf şiiri ironiler ve imgeler şiiridir. Şiirin ilk bölümünde yabancılaşma, inkılap dönemi ve inanç-değer mücadelesi işlenirken, II. bölümünde şairin en hassas olduğu konu, Ortadoğu ve Ortadoğu'daki çocuklar, onların kaderleri işlenmiştir. II. bölüm "Konuşma sırası geldi mi bana anne" cümlesi ile başlamaktadır. Ortadoğulu bir çocuğun dilinden yazılmış izlenimi vermektedir şiir. Sesini bir türlü duyuramayan, konuşmasına, savunmasına müsaade edilmeyen Ortadoğu'nun simgesi masum, çaresiz ve savunmasız Ortadoğulu bir çocuk kendisine söz hakkı verilmesini beklemektedir burada. "Ortadoğu çocuğu değil miyim anne" diye sorarak okuyucuda "Ortadoğulu çocuk" izlenimi oluşturur Nuri Pakdil. Kendisine söz hakkı verilmeyen Ortadoğu'yu ve Ortadoğu halkını temsilen söylenmiştir bunlar. Devamında "düşünüyorum o halde savaşağım" der şair. Burada düşünmenin önemi üzerinde durulmuştur. Düşünen, muhakeme eden insan her zaman mücadeleye hazırdır. Kendi haklarına uzanan, adaleti çiğneyen ellerle savaşıacaktır, savaşıabilir. Hemen peşinden bu savaşın en büyük nedeni açıklanmıştır. "Ülkem boru" der Nuri Pakdil Ortadoğu ülkeleri için. Sömürgeci güçler için Ortadoğu, içinden petrolün geçtiği bir borudur. Bölge halkları, medeniyetleri, değerleri, inançları yok sayılmıştır ve ülke yalnızca petrol geçişi olan bir borudur. Bu durum devam ettikçe Ortadoğu'nun direnmesi de devam edecektir. Burada doğan çocuklar büyüyene kadar yaşarlarsa eğer tek bildikleri şey mücadele ve savaş olacaktır. Savaşı yanından hiç ayrılmayan bir arkadaş gibi ifade etmiştir şair. Ortadoğu'nun her santimetre karesine direniş anıtları diker bu Ortadoğulu çocuk. Ortadoğu'nun bölünmeyeceğini, sınır çizerek küçük parçalara ayırarak bölüp, parçalamak isteyen güçlerin amaçlarına ulaşamayacağını belirtir şair. Çünkü Ortadoğu'da her çocuk bir direnişçidir. Sayıları giderek çoğalır bu çocukların. Her

biri birer komutan gibi direnir ülkesini, medeniyetini, değerlerini yok etmeye çalışan sömürgecilere Nuri Pakdil burada bir çocuk üslubuyla ve masumiyetiyle Ortadoğu'nun ve Ortadoğu'da doğan, büyüyen çocukların gerçeklerini dile getirmiştir.

“Evreni bir ev yapan bir düşüncenin
çevresinde toplandılar ortadoğu oğulları”

(“Âraf III-B”, *Anneler ve Kudüsler*, s. 28)

Nuri Pakdil'e göre evren ancak bir mânâya, bir inanca ev sahipliği yapınca değer kazanır. Neredeyse tamamı imgesel bir yapı olan Âraf şiirinin bu ikiliğinde şair, "evreni bir ev yapan" bir düşünceden bahsetmektedir. Bu öyle bir düşüncedir ki binlerce ırkın, inancın, ideolojinin, milletin bir arada refah içinde yaşamasını sağlamıştır. Bu; hoşgörüyü, her inanca saygıyı ve yeryüzünde kimsenin hakkını yemeden, adaletsizliğe karşı durarak zulmü bertaraf edecek olan bir düşüncedir. Bunları emreden din, İslam dinidir. İslam evrenseldir, Müslüman olmayan halkların da hakkını korur, zulmü asla affetmez. Ancak öyle bir inanç böyle bir düşünce bütün evreni bir yuva sıcaklığına dönüştürebilir. Burada "Ortadoğu Oğulları" tabiri çok önemlidir. Evreni bir eve dönüştürecek olan fikrin etrafında toplanmıştır Ortadoğu oğulları, yani bu inancı benimseyen milletler. Ortadoğu bölgesinin halklarının çok evrensel bir din olan İslam'ı benimsemiştir. Müslüman olsun veya olmasın bütün insanların haklarını gözeten bir inancın, fikrin etrafında toplanmışlardır. Eğer evren bir ev ise Nuri Pakdil'e göre Ortadoğu ülkeleri bu evin oğullarıdır. Onlara düşen vazife bütün evreni tek çatı altında tutabilmektir.

Pakdil'in sanatında Kudüs imgesinin en somut ve simge hâlini *Anneler ve Kudüsler* şiirinde görmekteyiz (Öztürk, 2017: 53).

“Tûr Dağı'nı yaşa
Ki bilesin nerde Kudüs
Ben Kudüs'ü kol saati gibi taşıyorum

Ayarlanmadan Kudüs'e
Boşuna vakit geçirirsin
Buz tutar
Gözün görmez olur

Gel
Anne ol
Çünkü anne
Bir çocuktan bir Kudüs yapar

Adam baba olunca
İçinde bir Kudüs canlanır

Yürü kardeşim
Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin”

(“Anneler ve Kudüsler III”, *Anneler ve Kudüsler*, s.58-61)

Nuri Pakdil’e göre Kudüs, bağımsızlık savaşının, hürriyet mücadelesinin temsilidir. 1972 yılında yazılmış olan bu şiirin yayımlanma tarihi, Müslümanların ağır darbeler alarak yenilgiye uğradıkları Arap-İsrail savaşının sonlarına tekabül eder. Nuri Pakdil Kudüs’ün tek bir an bile hatırından çıkmadığını “Ben Kudüs’ü kol saati gibi taşıyorum” sözleriyle ifade eder. Her an ve her yerde Kudüs’ün, Kudüs halkının direnişinin, mücadelesinin ve eyleminin farkında olunmasını ister Pakdil. Okuyucusundan da aynı duruşu bekler, “gel anne ol” diyerek. “Çünkü anne/ Bir çocuktan bir Kudüs yapar” ifadesiyle fedakârlığın, sabrın ve şefkatin simgesi olan anne ile direnişin simgesi olan Kudüs’ü bir arada kullanmıştır. Bir annenin, savunmasız çocuğunu bir direnişçiye, bir savaşçıya ve medeniyetinin timsaline dönüştürdüğünü “Kudüs” imgesiyle açıklar. Kudüs’teki annelerin yazgılarının, çocuklarını bir sabır ve direniş anıtına dönüştürdüğünü sezdirir. “Adam baba olunca/ İçinde bir Kudüs canlanır” der devamında. Babaya düşen görevi; evladını her türlü zarara ve tehlikeye karşı tereddütsüz korumayı da yine Kudüs imgesiyle açıklar Pakdil. Şiirin üçüncü bölümü biterken Kudüs imgesini bu sefer de güç, cesaret, özgürlük ve mücadele yönüyle kullanır. Şair, İslam ümmetinin içine düştüğü eziklik ve umutsuzluğu aşmanın Kudüs’ün maneviyatından alınacak güçle mümkün olabileceğini de, “Yürü kardeşim / Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin” dizeleriyle ifade eder (Öztürk, 2017: 54).

2.3. BAŞKALDIRI-DİRENİŞ

Nuri Pakdil, Türk edebiyatında sert ve muhalif duruşunu eserleriyle sergilemiştir. Düz yazılarında olduğu gibi, şiirlerinde de bu muhalif duruş kendini

göstermektedir. Türk edebiyatı belli kavşaklardan geçmiştir. Bunlardan biri Tanzimat'tır. Tanzimat'tan sonraki en belirgin değişim ve dönüşüm Cumhuriyetin ilanıyla beraber gerçekleşmiştir. Tanzimat ile başlayan Batılılaşma algısı, Cumhuriyet yıllarında inkılapların da ilan edilmesiyle birlikte giderek artmıştır. Yeni yönetim anlayışını, Osmanlı hanedanının ülke dışına gönderilmesini, halifeliğin kaldırılmasını ve diğer bütün inkılapları benimsemek toplumun belli bir kesimi için neredeyse imkânsızdır. Bütün bu etkiler, sanatta da gözlemlenmiştir. Karşıt duruş ve tavır sergileyen sanatçıların arasında Nuri Pakdil de vardır. 1970 yılında *Edebiyat*'ın Kasım sayısında Ebubekir Sonumut müstearıyla yayımladığı “Âraf” şiiri bu muhalif duruşu simgeler niteliktedir:

“Geliyor üstümüze bir yakup titremesi
değişimin belirtisi şapkanın ironisi”

(“Âraf”, *Anneler ve Kudüsler*, s. 18)

Bu şiirde geçen “yakup” ifadesi dikkate değerdir. Yakup Peygamber'in kıssasını hatırlamak gerekirse, oğlu Hz. Yusuf'un kaybolmasından sonra kederden görme yetisini kaybetmiştir Hz. Yakup. Şiirde geçen “yakup” ifadesi en kıymetlisini kaybetmiş olan Hz. Yakup'un yaşadığı hüzne bir telmih olabilir. Türk milleti de en kıymetli değerlerini, alışkanlıklarını, geleneklerini yitirmektedir. Yalnız, “yakup titremesi” demesi henüz tamamen kaybetmemiş olduğunu, bunun endişesini yaşadığını göstermektedir. “Yakup” isminin kelime anlamı ise “takip eden” demektir. Son derece üst düzey Türkçesine ve sözü kullanmadaki ustalığına bakılacak olursa Nuri Pakdil'in burada ifade etmek istediği şeyin, Yakup Peygamberden ziyade; takip etmek, arkasından gitmek, taklitçilik olduğu söylenebilir. Kendi medeniyetinden ve değerlerinden kopmuş olan bir milletin kendisine ulaşılmak istediği hedef olarak Batı toplumlarını ve kültürünü belirlemesi; sanatçı için korku, endişe ve tiksinti uyandıran bir “titreme”ye neden olmaktadır. Hemen devamında da alaylı bir dille değişimin yalnızca görüntüde olduğunu ifade etmektedir. İroninin, her hangi bir konuda, etkileme gücünü artırmak için, bir şeyin, bir kavramın tersini söyleyerek alay etmek olduğunu göz önünde bulundurursak Nuri Pakdil'in burada “şapkanın ironisi” ifadesiyle anlatmaya çalıştığı, şapkanın "değişimin belirtisi" olduğunun düşünülmesiyle alay etmesidir. Bu cümleler Nuri Pakdil'in muhalif tavrının kendi üslubunca söze dökülmüş göstergeleridir. Kılık-kıyafet ve dış görünümün değişim diye iddia edilmesine, Batı toplum yapısının ve

kültürünün empoze edilmeye çalışılmasına kalemi ile karşı durmuştur ve bu yönde yapılan değişiklikleri benimsememiştir.

Nuri Pakdil için yazı yazması ve kalemi direnişinin ve eylemini en önemli gereçleridir:

“Havalanacak bir kuş
içimizde eylem
Ekmeğim yazı makinam andım benim”

(“Mağara”, *Anneler ve Kudüsler*, s.89)

Bu cümleler onun yazıya ne kadar büyük bir önem bahşettiğinin ispatıdır. Eylem, Nuri Pakdil'in hayat felsefesini ve görüşünü ortaya koyduğu kavramdır. Bu şiirde eylemin, içinde havalanacak bir kuş olduğunu ifade etmesi, "kuş"un imgesel olarak çağrıştırdığı mana ile ilgilidir. Kuş özgürlüğün, bağımsızlığın, engel tanımazlığın simgesidir. Nuri Pakdil'e göre "eylem" üzere olmak, özgür olmak demektir. Diğer bir deyişle insanın devamlılığı olan, içselleştirdiği tavrını, bir bakıma eylem olarak görür Nuri Pakdil. Birey eğer böyle bir eyleme sahipse ve bunu gerçekleştiriyorsa özgürdür. Yaranmaya çalıştığı bir zihniyet, bir topluluk ya da güç yoktur. Nuri Pakdil için bu eylem "yazı"dır. Hemen devamındaki dizide eylem için "ekmeğim, yazı makinam, andım" der. Eylem ona göre ekmek kadar zaruridir ve kutsaldır, yazısının yegâne üreticisi ve mukaddes yemindir. Buradaki yeminden kasıt kalubela'da verilen yemindir. Orada Rabb'e bir söz verilmiş ve bunun üzerine ant içilmiştir. Nuri Pakdil için eylem işte bu yeminden dolayıdır, birebir bu yemin içindir. "Lam" şiirinin sekizinci bölümünde merdiven basamakları şeklindeki şiirinde;

“Ey
Ey
Lem
Ka
Lem
Be
Nim
Ka
Lem”

(“Lam” VIII, *Anneler ve Kudüsler*, s.51)

ifadesini kullanmıştır Pakdil. Bir önceki şiirinde belirttiği "eylem-yazı" ilişkisini burada ilan edercesine ifade etmiştir.

“Eylem giysileri diken
Bir terziyim

Alanda
Ana yol göstergesiyim”

(“Kale”, *Anneler ve Kudüsler*, s.79)

“Eylem” kavramının Nuri Pakdil’deki yerini özümsemek açısından bu ifadenin önemi üzerinde durmak gerekir. “Eylem giysileri” eylem için takınılacak tavrı somutlaştırmaktadır. Nuri Pakdil bu tavrın sahibi ve temsilcisidir. Kendisinin “ana yol göstergesi” olduğunu söylemesi, insanları asıl meseleye, odak noktasına ve yapılması gerekene yönlendirmesi ile açıklanabilir. Buradaki “ana yol” tabiri inanç anlamında da kullanılmış olabilir. Şair; hayatını, fikriyatını tamamen inancına göre oluşturduğu ve ayarladığı için burada kastedilen ana yol, İslâm inancı ve duyarlılığı olabilir.

Nuri Pakdil’in literatüründe en az eylem kadar önemli bir yeri olan diğer kavram da **devrimdir**:

“Soluğumuz şandır
Güneş devrimci soluğundan daha sıcak değil”

(“Âraf IV”, *Anneler ve Kudüsler*, s.30)

Onun için devrimci, her şeye rağmen ve karşı; dik duruşunu muhafaza edebilen, inanmadığı ve benimsemediği bir sistemi tüm imkânlarıyla reddedebilen haysiyetli bir kişiliğe sahip, yanlış deviren, cesur ve beklenen kahramandır. Kendisini de bu devrimcilerden sanmaktadır. “soluğumuz şan”dır der, devrimcinin en ufak bir eyleminin bile yüceliğini ifade etmek için. Bu cesaret, bu gözü karalık, bu muhabbet ve istek o kadar hararetlidir ki güneşin tesiri bunun tesirinden büyük değildir. Diğer bakış açısıyla bakıldığında, güneş dünyanın ısı ve ışık kaynağıdır. Burada yapılan mübalağa ile bir devrimcinin insanlık için etkisinin, güneşin dünya üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu söylenmiştir.

“İştahlıyım bağımsızlığa savaşa özgürlüğe
bu ilkeler her ülkede girecek yürürlüğe”

(“Âraf I”, *Anneler ve Kudüsler*, s.19)

Nuri Pakdil'in özgürlük, savaş, bağımsızlık adına ortaya koyduğu en açık ifadelerdendir. Bunu bir meydan okuma gibi dile getirmiştir Pakdil. Bu benimsediği ilkeler, Nuri Pakdil'in ülküsünü oluşturmaktadır. Ama o, evrensellik anlayışını sanatında benimsediği için bu ülküyü yalnızca kendi milleti veya dindaşları için değil, bütün dünya için savunmaktadır.

“Çağ muştusu günaydın
Direnmeyi çoğaltanlara
Beyaz çizgi ortada
Gösterir geleceği”

(“Ay II”, *Anneler ve Kudüsler*, s.85)

Nuri Pakdil'in şiirlerinde her zaman ve neredeyse bütün temalarla birlikte “umudun” da kullanıldığını görmekteyiz. “Direniş-başkaldırı” teması altında onun bu dörtlüğüne yer verecek olursak umudun ve coşkunun da “direniş”le beraber işlendiğini görmekteyiz. Direnmeyi sürdüren ve çoğaltanlar, ufukta bir “gelecek” inşa etmişlerdir. Direnmeye devam ve öz değerlere sahip çıkma, güvenli bir geleceğin temellerini oluşturmuştur.

“Ey acılarla yarışan Küheylan
Kalemdir eyerinde dimdik duran”

(“Kâfurî”, *Ahid Kulesi*, s.35)

Nuri Pakdil burada “küheylan” özelinde aslında kendisiyle aynı görüş, düşünüş ve ereğe sahip olanlara sesleniyor. Küheylan; soylu, güçlü, erkek ve dayanıklı Arap atı demektir. Şiirin ismi olan “Kâfurî” ise burada mecazi anlamda kullanılmıştır, bembeyaz ve parlak anlamındadır. Bu sıfat, “küheylan” için kullanılmış olabilir. Ancak şiirde geçen “küheylan”da da istiare sanatıyla güçlü, cesur ve acılarla mücadele eden kahraman savaşçı erkek kastedilmiştir. Aynı zamanda bu kahramanın doğruluğunu ve şeffaflığını şiirin ismi olan “kâfur” ile belirtmiştir. Burada cesur kahramanlara seslenir Nuri Pakdil, mücadeleniz için ihtiyacınız olan şey “kaleminizdir” der. Kalemi ve yazıyı, yine direnmenin ve mücadelenin bir gereci olarak görür.

“Kutsal inadı olanlar gerekli
Bir kalbi daha olanlar gerekli”

(“Kuşluk Müziği”, *Ahid Kulesi*, s.69)

“Kutsal inat” inanca bağlılığı ve bu konudaki kararlılığı ifade etmektedir. Nuri Pakdil, kutsal inadı olanlara ihtiyacı olduğunu söylerken, inancı uğruna her türlü zorluğa, zulme ve engele rağmen inançla, imanla ve inatla yolundan dönmeyenlerden söz ediyor. “Bir kalbi daha olanlar gerekli” diyor devamında. Yüreklilik, adanmışlık, olmuşluk lazım diyor. İmanla ve cesaretle her şeyi göğüsleyebilecek bir yürekle bu yolun yürünebileceğini söylüyor.

“Okunuşudur edimlerinin tasvir edilince insan
O fiiller de tüm dillerde direnişin karşılığıdır”

(“Kadîm Adımlarıyla”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.22)

İnsan, eylemlerinden ibarettir Nuri Pakdil’e göre. Bir insanı anlamak ve açıklamak için onun edimlerine bakmak gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere insan her daim bir durum ve tavır içindedir. Tepki göstermesi, karşıt duruşu, mücadelesi ve muhalifliği var olan duruma direnişidir. Bazen insanın sessizce, hiçbir şey yapmaksızın durgun vaziyette olması dahi onun kabul etmediği bir hal ve durum içinde oluşunun göstergesidir. Aynı zamanda bunun tersi de mümkündür. İçinde olduğu durumu kabul etmek ve benimsemek suretiyle insanın ortaya koyduğu uyumlu ve makul tavır da başka türlüüne direniştir. Bu dizeler, bu bakış açısı ile ele alındığında, Nuri Pakdil, insanın bütün eylemlerinin ve edimlerinin evrensel düzeyde “direniş eyleminin” bir yansıması ve uzantısı olduğunu ortaya koymuştur.

“Mukavemet atlası tüm renklerde örüldü
Tam dört mevsim siperde bir gerilla görüldü”

(“Demir Çiğneyerek Yürüyenlere”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.24)

“Demir Çiğneyerek Yürüyenlere” başlığı alan bu şiir, evrensel bir üslupla tüm zulüm ve sömürülere karşı yazılmıştır. Mukavemet yani dayanıklılık, direnme ve her türlü sömürüye karşı koyma gayreti, dünyanın her bir milleti ve dini tarafından el birliği ile oluşturulmuştur. Bu tavır ve kararlılık; var olan düzeni yok etmeye, güçsüz ve yoksul olanların haklarını sömürmeye ve çiğnemeye çalışanlara karşı bir “gerilla” duruşudur. Savaşmaya hazırdır her an bu “mukavemet atlasını örenler”. Şiirin adı bu bakış açısı ile incelendiğinde “demir çiğneyerek” uğradığı bütün haksızlığa ve zulme rağmen cesaretle yolunda yürümeye devam edenler için kullanılmış bir kavramdır.

Demiri çiğneyecek kadar zor ve hatta imkânsız olanı başarmaya devam ederek yolunda yürüyenler için yazılmıştır.

“Sükût Sûretinde
Çok koyu düşer ses”

(“Has”, *Sükût Sûretinde*, s.75)

Bir fizik olayı olarak yükseltilmesi sonucunda bir aşamadan sonra sesin duyulmaması olayı gerçekleşir (Göçer, 2015; 81). Nuri Pakdil’de sesin anlam ve etki alanı büyüdükçe ses sükût suretine bürünmüştür. Nitekim Nuri Pakdil 13 yıl boyunca bir sükût dönemi geçirdiğinde insanlar onun gizemli halinden öyle etkilendiler ki yayımlarının ve derginin piyasada olduğu dönemlerden daha çok izlenmeye başladığına tanık olduk (Göçer, 2015; 81).

Nuri Pakdil’in susması da en az sesi kadar yankı uyandırmıştır. Bir devrimci olarak her eylemine bütün varlığı, benliği ve ruhu ile adamıştır kendisini. Susarken de bir devrim gerçekleştirecek kadar etkendir sesi. Çünkü onun inancını, ideolojisini ve değerlerini yaşamak için, anlatmak için söz söylemesine gerek yoktur. Bu yüzden sesi, o susmuşken de çok koyu düşer, etkisini arttırarak ve giderek yoğunlaşarak, büyüyerek duyulur. Nuri Pakdil belki de en fazla sustuğu dönemde konuştu ya da insanlar en fazla sustuğu dönemde duydu onu (Göçer, 2015; 82).

2.4. HAK- ADALET

Nuri Pakdil genellikle solcu kesimin kullandığına şahit olduğumuz kavramları, kendi inancı ve fikriyatıyla harmanlayarak yeniden kullanmıştır. Onun şiirinin en belirgin temalarından biri de “adalet ve hak”tır. Yeni dünya düzeninde güçsüz, işçi ve köylü halkın ezildiğini, haklarının yendiğini, adaletin yerini bulmadığını savunmuştur.

Nuri Pakdil’e göre her birey; inancını, değerlerini özgürce yaşamalıdır ve hiç kimsenin bunu kısıtlamaya hakkı yoktur. Çalışan, emeğinin karşılığını vaktinde ve eksiksiz almalıdır. Ancak yeni bir dünya düzeninde bunlar neredeyse imkânız hale gelmiştir. Yönetici güçlerde sömürü anlayışı, yönetilenlerde ise sindirilmişlik hâkimdir. Bunlarla beraber birçok ülke dış güçler tarafından ya savaşa itilmiş veya maddi-manevi imkânları sömürülmüştür. Dünya genelinde, tüm insanlığın içinde olduğu bu duruma karşı kararlı duruşunu yine edebiyatıyla ortaya koymuştur Pakdil.

“Amelenin alinteri kıvrılıp
Da dolansa kulağına patronun”

(“Köz”, *Sükût Sûretinde*, s.55)

İşgücünün, işçi-patron ilişkisinin, devamlı olarak işçinin emeğinin sömürülmesi, karşılığının hak ettiği gibi ve hak ettiği kadar verilmemesi üzerinde durmuştur Nuri Pakdil. İşçinin alın terinin bir vebal gibi işverenin peşini bırakmamasını dilediğini açıkça ifade etmiştir burada.

Nuri Pakdil'in benimsemediği ve karşı olduğu kavramlardan biri de **mülkiyettir**. Mülkiyet onun için kirli bir kavramdır. Ona göre insan, sade ve basit yaşamalıdır. Her an her yere göç edebilecek kadar sade olmalıdır. Ayrıca mülkiyet sahipleri genel olarak birilerinin hakkından sömürerek sahip olurlar. Bunun için karşı durur mülkiyet sahibi olmaya.

“Mülkiyetini yakan
Kökleri kalbe takan”

(“Militan”, *Ahid Kulesi*, s.85)

“Mülkiyet” anlayışına karşı tutumu ve tavrı bu dizelerde de ortadadır. Nuri Pakdil için bir insanı bağlayan şey, onun kökleri kalplerle kurduğu bağıdır. Kalbe kök salmalı, bir şeye sahip olunacaksa, kalplere sahip olunmalıdır.

Nuri Pakdil için **hakkın** beraberinde en önemli kavramlardan biri de **eşitlik**dir. Her durum ve olay karşısında insanların eşit olduğunu açıklar bu eşitlik adaletli bir eşitlikdir. Bireylerin özel durumları, hak ve kazançları hesaplanmalı böylece tüm bireyler için adaletli bir eşitlik sağlanmalıdır. Diğer türlü mümkün değildir.

“Eşitlik hayati
Güzelleştiren yasa”

(“Tan” *Ahid Kulesi*, s.75)

Bu ifadeyle de eşitliğin hayati yaşanabilir kılan kavramlardan biri olduğunu belirtmiştir. Eşitlik, bireyler arasında soylu, burjuva, yoksul, orta sınıf veya işçi gibi ayrımları ortadan kaldıran insana yalnızca “insan” olduğu için değer biçen bir olgudur. Bu yüzden yaşamın vazgeçilmez bir yasası olmaya devam edecektir.

2.5. YABANCILAŞMA-BATILILAŞMA

Nuri Pakdil şiirinin en önemli yapı taşlarından biri yabancılaşmadır. Tanzimat'la başlayan Batı özentisi, cumhuriyetle birlikte toplumsal hayatı daha fazla etkisi altına almıştır. Başlarda Batı'nın yalnızca bilimine ve eğitimine duyulan ilgi giderek hayatın her alanında görülmeye başlanmıştır. Yerel unsurlar Osmanlı

kültürüne ve medeniyetine ait değerler, gelenekler, İslami yaşama uygun olgular yerini yavaş yavaş batı toplumlarının yaşam tarzına bırakmıştır. Nuri Pakdil bu dönüşüme şiddetle karşı çıkan yazarlardan olmuştur. İnsanın öz benliğinden uzaklaşması, dini ve yerel unsurlara hiçbir dayanağı olmayan olguları bir akım gibi benimsemesi, inkılaplar ile bu akımın kural haline gelmesi Nuri Pakdil'in en çok serzenişte bulunduğu konulardandır. Bu tema altında ele alacağımız şiirler ve bu şiirlerin içerikleri şöyledir:

“Nerede kaldı erkeklik yuh olsun be
Başımı alıp gittin ya sen de işte”

(“Yirminci Yüzyıla Gazel”, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, s.18)

Şiir yirminci yüzyıla ithaf edilmiştir. 20. yüzyılın başı, batılılaşma etkisinin en fazla olduğu yıllardır. Nuri Pakdil'in burada kullandığı erkeklik ifadesi; cesaretin, yürekliliğin, doğruluğun ifade edilışıdır. Bunların yitirilmiş olmasını işlemiştir.

“Asla sarsılmadan köklerine tutunuşu
Şandır bir destandır uçurumlarda yazılan”

(“Taç”, *Sükût Sûretinde*, s.21)

Bir bitki köklerine ne kadar sıkı bağlıysa onu sökmek o denli zordur. Bu durum insan ve ulus için de geçerlidir. Bir millet geçmişine, tarihine, kültürüne, sanatına, inancına, kendini bu güne kadar taşımış olan köklerine ne kadar sıkı bağlıysa onu koparmak da o kadar zordur. Çünkü köklerini kaybeden ulus bir daha eskiden sahip olduğu değerleri kazanamaz. O köklerin oluşması yüzyıllar sürmüştür. Binlerce savaş, acı ve kayıp yaşanmıştır. Tarihte bilinen ve bilinmeyen, hiç duyulmamış acılar, zorluklar, yokluklar iç ve dış düşmanlarla mücadeleler yaşanmıştır. Bir insan topluluğunu “millet” yapan tohumlardır bunlar. Batı ile yüzyıllarca mücadele etmiş bir milletin yeni nesli batıyı kendisine ulaşmak istediği hedef olarak belirlemiştir. Nuri Pakdil, yaşamı boyunca gerek bireyin gerekse ulusumuzun yaşamına monte edilmeye çalışılan bu yabancılığa karşı direndi (Göçer, 2015; 24). Hiçbir zaman sıcak bakmadı batılılaşma çabalarına, onun bu kararlılığı üslubunun da belirleyicisi olmuştur.

2.6. İSTANBUL

İslam kültürünün ve medeniyetinin başkenti sayılan İstanbul, sanat ve edebiyat beşiğidir, hilafetin ve Osmanlı'nın başkentliğini yapmıştır. Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra İslam dünyası için manevi değeri en yüksek olan şehirlerden biridir. Halkın belli bir kesimi Osmanlı'nın yıkılışından sonra başkentin Ankara'ya taşınmasına karşı çıkmış, yerli-millî ve dini unsurları İstanbul ile bağdaştırmıştır. Bu hassasiyetlere sahip sanatçılar İstanbul ile güçlü bir bağ kurmuşlardır. Nuri Pakdil'in edebiyatında da İstanbul'un yeri çok özeldir. İstanbul onun için dünya üzerindeki en mukaddes şehirlerden biridir. Osmanlı Devleti'nin ve medeniyetinin dolayısıyla İslam medeniyetinin kökleri ve izleri İstanbul'dadır. Denemelerinde çokça karşılaştığı gibi şiirlerinde de İstanbul'a önemli bir yer vermektedir.

“Ustasıyız sulara bakmada da
Reddediyoruz canım yaşlanmayı”

(“İstanbul”, *Sükût Sûretinde*, s.53)

İstanbul Nuri Pakdil'in coğrafyasında hiç eskimeyen, yaşlanmayan, zamanı geçmeyen, her devrin en güzel şehridir.

“Kalbime cemre düştü
Hoş geldin güzel Tarih”

(“İstanbul IV”, *Ahid Kulesi*, s.61)

Nuri Pakdil bu şiirde İstanbul'a tarihi bir misyon yüklemiştir. Bu misyon şairin içini ısıtmış onu heyecanlandırmıştır, ona tarihi değerleri ve medeniyetinin tarihini hatırlatmıştır.

“Yan yana yanıyor gördün ya bakır ve deniz
Seninle daha sıkı karşı koyanlarız biz”

(“İstanbul VII”, *Osmanlı Simitçiler Kasidesi*, s.34)

İstanbul, sahip olduğu değerlere ve üstlendiği tarihi, millî ve yerli misyona bakıldığında ülkenin yeni sistemine ve modern çağa karşı başkaldıran bir şehirdir. Nuri Pakdil de İstanbul'a seslenerek “seninle daha sıkı karşı koyanlarız” ifadesini kullanarak kendi başkaldırışını da dile getirmiştir. İstanbul tarih içindeki yeri ile düşünüldüğünde zaten başlı başına **yeniye** dirençtir.

2.7. KADIN

Nuri Pakdil'in şiirinde kadın genellikle anne olarak, acılarla, yoksullukla ya savaş meydanında çocuğunu korumaya çalışan ya tarlada elleri nasırlaşmış veya doğurganlığı ile umudun, bereketin simgesi olarak ele alınmıştır.

“Elleri tohumları tutan kadınlar
Anadır sevdalıdır bereket hepsi”

(“Tarlalar Tarlalar Tarlalar Tarlalar”, *Ahid Kulesi*, s.71)

“Elleri tohumları tutan kadınlar” ifadesi iki şekilde yorumlanabilir. Öncelikle şiirin başlığından hareketle tarla işçisi olan kadınlardan söz edildiğini söyleyebiliriz. Ancak Nuri Pakdil'in kolay söz söylüyormuş gibi görünüp görünenin çok ötesinde bir şeyler ifade ettiğinin bilinmesi bu dizeyi farklı bir boyutta ele almamıza neden olmaktadır. Kadın, doğurganlığı ve soy devamını temsil etmektedir. Burada bahsedilen tohum istikbaldir, yeni nesillerdir. Bu tohumu büyütmede, yetiştirmekte ve eğitmekte en önemli görev kadınındır. Devamındaki dizelerde ise kanının rolleri üzerinde durulmuştur. Anelik rolü, sevdalı ve sevgili rolü, kadının doğurganlığından dolayı bereketin sembolü olması ele alınmıştır.

“Narin bir üzüm anne yüreği
ağlaması çocuğun
çöl tülbent üstünde
sarar onunla anne yüreğini

çocuk harita
anne çocuğun gözleriyle bakar
uyur çocuk
anne bekçi daim”

(“Anneler ve Kudüsler IV”, *Anneler ve Kudüsler*, s.62)

Bir annenin çocuğuna duyduğu şefkat ile yüreğinin bir üzüm tanesi kadar şeffaf ve narin olmasına değinmiştir Nuri Pakdil. “çocuk harita” sözü ile anlatılmak istenen annenin coğrafyasının çocuğuna göre şekillenmesi, yurdunu ve sınırlarını çocuğu için ve çocuğuna göre çizmesidir. Anne çocuğunun gözleriyle bakar dünyaya. Yönünü ve gideceği yolu çocuğu için seçer. Çocuk uyur, ama anne bekçidir, çocuğunu korumak durumundadır. Buradaki uyku ve bekçi ifadeleri, ilk okunuşta

anlaşılandan daha farklı bir anlamda kullanılmış olabilir. “uyur çocuk” ifadesindeki uyku çocuğun karşılaştığı durumlar ve olaylar karşısında kendisi için iyi ve doğru olanı zaman zaman görememesi ile açıklanabilir. Bu bağlamda ele alındığında anne de çocuğunu bu durumdan korumak, ona doğru olanı göstermek ve yanlıştan muhafaza etmek durumundadır. Bu bağlam şiirin ilerleyen bölümlerinde daha belirgindir:

“Kudüs’e şiir gömlek dikişi annenin
Gösterir yönümüzü iğneden çıkan ipliğin konumu”

(“Anneler ve Kudüsler IV”, *Anneler ve Kudüsler*, s.68)

Şiir hissiyatın ifadesidir. Anne-Kudüs ve çocuk üçgeninde “şiirden gömlek” dikişi ifadesinden kasıt; Kudüs’ün bir anne içliliği, duyguları, titizliği ve özeni ile inşa edilmiş bir medeniyet kenti olmasıdır. İğneden çıkan ipliğin özenle bir gömleği dokuması gibi annenin de çocuğunu yetiştirirken her bir hamlesini dikkatlice yapması çocuğunu bir kumaş gibi ilmek ilmek dokumasıyla beraber onun karakteri, ahlak yapısı, düşünce sistemi, yaşamının her alanında bakış açısı ve karar vermesi üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir.

“Bu uzun yürüyüşte
Silahından gül düştü
Bir Eritreli kadının
Kıyıya”

(“Erleri Eritre’nin”, *Anneler ve Kudüsler*, s.104)

Bağımsızlık savaşından bahsedilen şiirin bu bölümünde Nuri Pakdil kadının barışı ve huzuru simgelediğini ortaya koymuştur. “kadının silahından gül düşmesi” onun sorunun çözümünde savaşı ve silahı görmediğinin, kan dökerek verilen bir mücadeleyi benimsemediğinin göstergesidir.

“Ey kadın senin gözün
Büyür düşlerimde yüzün
Kasabaya inen arabada
Bakar dağlara dağlara
Doğu Kadınları”

(“Doğu Kadınları”, *Anneler ve Kudüsler*, s.122)

Doğunun köylü kadınları için yazılmış olan şiirin bu bölümünde Nuri Pakdil köyden kasabaya inen bir arabadaki köylü kadınları düşünde gördüğünü, onların dağlara bakışını (bu bakışın ardındaki ruh halini, duyguyu ve fikri) kasabaya inen arabada /bakar dağlara dağlara dizelerindeki söylemle ifade etmiştir.

2.8. AŞK

Nuri Pakdil'in aşk teması altında ele alacağımız şiirleri ilahi aşkı işlediği şiirlerini kapsamamaktadır. Dini temalar başlığı altında inanca bağlılık ve muhabbetullah ele alınmıştır. Bu başlık altında Nuri Pakdil'in ilk ve tek aşkı için yazdığı şiirler işlenecektir.

“Işıldar baştan başa Boğaziçi
Değmeyegörsün gözlerin sulara”

(“İstanbul VIII”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.47)

Onun âşık olduğu kadın İstanbul'da boğazın sularına baktığı zaman Boğaziçi baştan başa ışıldar. Şiirde, İstanbul-aşk-sevgili üçgeni görülmektedir. Sevgilinin bir bakışıyla İstanbul'un güzelliği ortaya çıkar boğaz ışık saçar. Türk şiirinde İstanbul ve sevgili ayrılmaz bir bütündür. Aşk temasını işleyen şairlerin pek çoğu boğazı ya sevgilinin gözlerine ya da saçlarına benzetmiştir.

“Denize sabahın vuruşu gibi
Saçlarından İstanbul'u çözdüm de”

(“Apansızın”, *Ahid Kulesi*, s.45)

Buradaki sabah, güneş anlamında olabileceği gibi aydınlık ve umut anlamında da kullanılmış olabilir. Nuri Pakdil dili kullanmadaki ustalığını bu sözlerle bir kez daha gözler önüne sermiştir. Sabaha doğru güneşin karanlık denizin ufkunda parıldaması gibi İstanbul da sevgilinin saçlarının ucunda ışıldamaktadır. Saçlardan kasıt, İstanbul Boğazı'dır burada istiare sanatıyla sözü kapalı ve daha etkili kullanmıştır.

“Harikadır cümle ilk yazıldığında
Koşmaya başlasın da o zaman gör sen”

(“Aşk”, *Ahid Kulesi*, s.29)

“aşk” başlığını verdiği bu şiirde bir bakıma bilgi vermektedir Nuri Pakdil. Âşık olan insanın doğal durumunu açıklamıştır. İnsanın aşka ilk kapıldığında yaşanan her şeyin

ve tüm varlığın kendisine kolay ve harika görüldüğünü, zaman ilerledikçe ve duygular netleştikçe bunların yok olduğunu göreceğini ifade etmektedir. Aşka ilk kapıldığında insanın uğradığı şeyin bilincinde olmadığını anlatmaktadır.

2.9. ÇOCUK

Nuri Pakdil şiirinde çocuk, masumiyetin ve umudun sembolüdür. Onun Ortadoğu çocuklarını ve onların uğradıkları zulmü yazdığı şiirlerinde bile şiir bitmeden **umudu** bulmak mümkündür. Çocuğun masumiyeti, haksızlığa ve adaletsizliğe karşı direnecek güçte olmamasını ve dolayısıyla onun sorumluluğunun tüm insanlığa yüklendiğini ele almıştır.

“Tüm çocuklar gözyaşı

Akıp dururlar sana”

(“Dağlarda Mezralarda/Yollarda Kırşallarda/Damlarda Sokaklarda/Ucundan Silahların”, *Sükût Sûretinde*, s.43)

Bu şiirde Nuri Pakdil bireye bir sorumluluk yüklemektedir. Dünyanın bütün çocuklarından her bireyin tek tek sorumlu olduğunu açıklamaktadır. Dünyanın dört bir yanında birçok zorluk içinde yaşamını sürdüren çocuklar vardır. Savaş, yoksulluk, kuraklık, çocukların hayatının bir parçası haline gelmiştir ve bu çocuklar bir damla gözyaşı gibi saf ve çaresizdir. Bu çocukların vebalini bütün insanlığa yüklemektedir Nuri Pakdil.

“Ağıt yakışmaz

şiire ve çocuk yüzlerine

ki çocuk yüzleridir getirir bizlere

gereğini bağımsızlığın”

(“Anneler ve Kudüsler V”, *Anneler ve Kudüsler*, s.73)

Anneler ve Kudüsler şiirinin bu bölümünde Pakdil, umudu ve sorumluluğu çocuk bağlamında ele almıştır. “ağıt yakışmaz” der “şiire ve çocuk yüzlerine”. Bu ifade, çocuğun yüzüne umutsuzluğun ve acının yakışmadığının ifadesidir. Hemen devamında bunu destekler nitelikteki diğer ifade vardır: çocuk yüzleri bağımsızlığın gereğini getirir. Bu sözle anlatılmak istenen çocuk yüzlerinin; huzurlu ve güvenli bir istikbalin, umudun, bağımsızlığın ve özgürlüğün temsili olduğu dolayısıyla bir çocuğun yüzüne bakınca insanın bu istikbal ve özgürlük için sorumluluğunun bilincine vardığıdır.

“Dondu karanlıkları

Çünkü bir çocuk doğdu mu bir umut birlikte gelir

Çünkü çocuk karanlığın karşıtı”

(“Mağara”, *Anneler ve Kudüsler*, s.89)

Nuri Pakdil’e göre çocuk gelecektir, aydınlıktır, yeniliktir. Her bir çocukta bir neslin geleceği mevcuttur. İnsanın en taze ve en temiz yanındır. Gelecek çağın kurucusu bu günün çocuklarıdır. Bu yüzden çocuk başlı başına gelecektir, yeni bir çağ demektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNİN YAPI YÖNÜYLE İNCELENMESİ

3.1. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNİN YAPI YÖNÜYLE İNCELENMESİ

Muhtevanın, dilin ve üslubun bir biçim ile somut hale gelerek ortaya çıkmasına yapı denmektedir. Yapı, bir anlamda edebi eserin iskeleti olacak; onu dağınıklık, şekilsizlik ve kompozisyonsuzluktan kurtaracaktır (Çetişli, 2011: 81). Türk edebiyatında biçimin Cumhuriyet sonrası dönemde eskisi kadar öneme sahip olmadığı görülmektedir. Muhteva daha ön planda olmuştur. Ancak biçimin tamamen herkes tarafından yok sayılmadığını belirtmekte de fayda var. Serbest nazım birimi ile kaleme alınan şiirlerin yanı sıra; dörtlük, beşlik, yedilik ve beyitler ile yazılmış şiirlere rastlamak mümkündür. Şiirin yapısı; nazım birimi, ölçü ve ahenk unsurları ile oluşmaktadır. Bir şiire estetik kazandıran bu unsurlar şairin meramının daha ilgi çekici, daha estetik sunulmasına yardımcı olurlar.

Çalışmamızın bu bölümünde Nuri Pakdil'in şiirlerini ilk önce nazım birimi ve ölçü açısından inceleyeceğiz, daha sonra da ahenk unsurlarını ele alacağız.

3.1. NAZIM BİRİMİ

3.1.1. Düzenli Birimlerden Oluşan Şiirleri

3.1.1.1. İkilik ve Üçlüklerden Oluşan Şiirleri

Nuri Pakdil *Edebiyat* dergisinde yayımlayıp daha sonra *Anneler ve Kudüsler* adıyla kitaplaştırdığı ilk şiirleri hariç diğer üç şiir kitabındaki bütün şiirleri tek bir beyitten oluşmaktadır.

Anneler ve Kudüsler kitabındaki;

“Âraf” şiirinin I. bölümü sekiz beyitten, II. bölümü 3+3+3+3+3+5+3+3+3+7+3+5 şeklinde, III-B bölümü sekiz beyitten, IV. bölümü beş beyitten oluşmaktadır. “Lam” şiirinin II. bölümü 21 beyitten, VI. bölümü 2+2+3+5+2+2+2+2+2 şeklinde oluşturulmuştur. “Anneler ve Kudüsler” şiirinin III. bölümü 3+4+4+2+2 şeklinde oluşturulmuştur. “Ay” şiirinin I. bölümü 3+3+4+2+3+3+5+3+3+2 şeklindedir. “Mağara” şiiri 4+3+3+3+3+3+3+3 şeklinde oluşturulmuştur. Su Kasîdesi 21 beyitten oluşmaktadır. Kırmızı, Gülkurusu ve Vişneçürüğü adlı şiirleri 3+1 birimden oluşmaktadır.

3.1.1.2. Dörtlüklerden Oluşan Şiirleri

“Anneler ve Kudüsler” şiirinin II. bölümü 4+2+4+4+4 şeklinde, IV. bölümü 11 dörtlükten, V. bölümü 13 dörtlükten oluşturulmuştur. “Ay” şiirinin II. bölümü dört tane dörtlükten oluşturulmuştur. “Düş Gören Atın Şiiri” adlı şiirin I. bölümü beş,

II. bölümü altı ve III. bölümü sekiz olmak üzere toplamda 19 dörtlükten oluşturulmuştur. “Doğu Çarşıları” şiiri 4+4+4+4+4+2 şeklindedir. “Doğu Evleri” isimli şiir yedi dörtlükten oluşturulmuştur.

3.1.1.3. Beşliklerden Oluşan Şiirleri

“Doğu Kadınları” isimli şiiri altı beşlikten oluşmaktadır. Gece Şiirleri isimli şiirinin I. bölümü 6+5+5+5+5+5 şeklinde, II. bölümü altı tane beşlikten oluşturulmuştur.

3.1.1.4. Altılıklardan Oluşan Şiirleri

“Kiremitler” isimli şiiri 6+6+2 şeklinde oluşturulmuştur.

3.1.2. Serbest Birimlerden Oluşan Şiirleri

Nuri Pakdil’in serbest birimlerden oluşan şiirlerinin çok düzensiz olmadığını ve bu şiirleri oluşturan birimlerin en az iki en fazla on iki dizeden oluştuğunu görmekteyiz.

“Rahman” şiiri, “Âraf” şiirinin III-A bölümü, “Lam” şiirinin I. bölümü, III. bölümü, IV. bölümü, V. bölümü, VII. ve VIII. bölümü, “Bizimle Başlayanlar İçin” şiiri, “Anneler ve Kudüsler” şiirinin I. bölümü, “Kale” şiiri, “Kent Yorumu” şiiri, “Erleri Eritre’nin” şiiri, “Kabarın” şiiri, “Gangster” şiiri serbest birimlerden oluşan şiirleridir.

3.2. GÖRÜNTÜYE DAYANAN ŞİİRLERİ

Nuri Pakdil şiirlerini oluştururken şekil ve ses açısından alışılmış çerçevenin dışına çıkmaktadır. Türk şiirine yeni bir ses ve üslup getiren sanatçı, şiirde yapı konusunda da farklılığını ortaya koymuştur.

Nuri Pakdil’in şiirinde hareketli görüntülere, yansıma seslere sık sık rastlamak mümkündür. Bunu yaparken şiirdeki anlam ve temadan kopmaz; şiirin yapısını oluşturan unsurları tema ile estetik bir uyum içinde sunar. Nuri Pakdil’in bazı şiirlerinde görülen merdiven yapısının yanı sıra bazı şiirlerinde de yansıma seslerle veya benzer, eş seslerle oluşturduğu hareketli yapıyı görmek mümkündür.

3.2.1. Hareketli Görüntüye Dayanan Şiirleri

Nuri Pakdil’in şiirlerindeki hareketli yapıya bakıldığında genellikle şiirlerin her birimi kendi içinde uyumludur. Ancak tamamının veya bir şiirin bir bölüm

başlığı altındaki dizelerinin tamamının uyum içerisinde olduğunu görmek de mümkündür. “Lam” şiirinin yedinci ve sekizinci bölümü buna örnektir:

“Asyaların hakkını

Arapların hakkını

Doğunun hakkını

Batının hakkını

Akın hakkını karanın hakkını

Doğanın hakkını ölenin hakkını

Aradığımda

Eski defterleri açtığımda

Yeni planlara baktığımda

Asıl şimdi karşımda

Arşın ortasında

Bir arşın yukarısında

Sömürü imgesi çağın bir kasapıçe”

(“Lam VII”, *Anneler ve Kudüsler*, s.50)

“Ey

Ey

Lem

Kam

Lem

Be

Nim

Ka

Lem”

(“Lam VIII”, *Anneler ve Kudüsler*, s.51)

Lam şiirinin bu iki bölümü de oldukça estetik bir hareketliliğe sahiptir. Bu hareketlilik şiirdeki anlam akışıyla da ayrıca ilgilidir. Yukarıdan aşağıya doğru sahip olduğu bu merdivensi yapı, sözcüklerin anlam ilişkisini de güçlendirmektedir. Sekizinci bölümde “Ey eylem! Kalem, benim kalem!” ifadesi düz yazılınca uyandırdığı ciddiyet ile eserdeki şekli arasında fark vardır. Şair tercihini daha fazla ilgi uyandıran şekilden yana kullanmıştır.

Bir diğer hareketli yapıya örnek şiir de “Gangster” şiiridir.

“bir tabanca patlaması

kitaplarından düşen cümlesi

ama mahrem

ve dişleri namludur çokluk

kimi vakitler de

sabah keçisi

gölüşleri

evi yok görünür her yerde

gündüz de gece de

iri iri yumurta

ellerinde

alenî

kızları kovalar caddelerde

girer sonra kitapçılara

ündür soluđu kuşluklara

Cüneyd ve Hallaç iki dostu

ben der tarihte

yaşamak isterim

topları ata ata

küflü sarmaşıklara

anlarınız ki

sınırları tutmuştur

bizim

gibi

biri”

(“Gangster”, *Anneler ve Kudüsler*, s.131-132)

3.2.2. Sözcüklerle Oluşturulmuş Görüntülü Şiirleri

Nuri Pakdil, yansıma seslerle ve ünlemlerle şiirinde hareketli görüntüler oluşturmayı başarmış sanatçılardandır. Şiirlerinde görülen bu hareketli yapı, onun

Fütürizm akımından etkilenen sol kesim sanatçıları ile ortak özelliği olması açısından da dikkat çekicidir.

“Çalışır halde duran kamyonun üstündeki ev

Gır-gır-gır-gır-gır-pat-pat-pat-pat-pat-güp-güp-güp-güp-güp”

(“Mürekkep Makamında”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.50)

“Otağı sayılır direnişin dikaçısı tâze duruşların

Damıtır yolları süzgecinden geçirerek bu yürek tık tık tık”

(“Sonsuzu Fethe Gidenlere Dair Ses Çözümlemesi”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.13)

3.3. NURİ PAKDİL’İN ŞİİRLERİNDE AHENK UNSURLARI

Nuri Pakdil’in şiirleri kafiye, redif ve ölçü gibi ahenk unsurları ile birleşerek estetiğini oluşturmuştur. Şiirde ahenk; anlam, ses akışı, söyleyiş, ritim ve ses benzerliği ile sağlanır (Aktaş, 2015: 42). Ölçü dışındaki diğer ahenk unsurlarını aşağıda başlıklar halinde tek tek inceleyeceğiz. Ölçü konusunu ise Nuri Pakdil’in şiirlerinde tek tek görmek yerine genel itibarıyla ele almak mümkündür.

3.3.1. Armoni

Şiirde armoni; ahengi, musikiyi ve estetiği oluşturan bir unsurdur. Şiiri şiir yapan en önemli unsurlardan biridir armoni. Ünlü seslerle oluşturulan armoniye **asonans**, ünsüz seslerle oluşturulan armoniye ise **aliterasyon** denmektedir. Nuri Pakdil’in şiirinde armoni sıkça yer almaktadır. Nuri Pakdil’in armoniyi belirlediğimiz şiirlerinde aliterasyonu oluşturan seslerin altını çizerek, asonansı oluşturan sesleri de koyu yazarak belirttik.

“...
kuşu denektaş_ı aş_ı yokuşu”

(“Senet”, *Sükût Sûretinde*, s. 19)

“O duvar da arkasındakiler de

De de BU DUVARLAR çökecek tamam”

(“Alo İnfaz”, *Sükût Sûretinde*, s.39)

“Bo. **doldurduk tulum** gibi bo

ğum boğum uzayıp gidiyor”

(“Bul”, Sükût Sûretinde, s.41)

“... ”

Ellerini varır bulur ellerim”

(“Raylar”, Sükût Sûretinde, s.45)

“Çımacı halatı iskele babasına bağlar

bağlamaz kapıları açılır Haydarpaşa'nın”

(“Kapsül”, Sükût Sûretinde, s.51)

“İliklerine işlemeli öz sorgu ki

İlerleyebileşin elektriğe doğru”

(“Gür”, Sükût Sûretinde, s.61)

“Uzun niyaz menzili içindedir

Devrimci seslerinin kanalları”

(“İstanbul II”, Ahid Kulesi, s.31)

“Peş peşe koşan Cezayir atları

Bir gidip bir gelirdi mektupları”

(“Bütün Dillerde Söylenir Aşkları”, Ahid Kulesi, s.63)

“Benzeri âyinlerin tekrarıyla mümkündür

Farkedebilmek' çinse yetke tek güzel emek”

(“Siluet”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.14)

“Hüzün geri geri giderse bir gece

...”

(“Güğümden Boşaltıladursun Taze Süt”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.19)

3.3.2. Uyak

Nuri Pakdil'in şiirlerinde ritim konusu incelendiğinde dize başlarında, ortalarında ve sonlarında eş sesleri veya benzer sesleri sık sık kullandığı

görülmektedir. Ritim, şiirin estetiğinin oluşmasında en önemli unsurlardan biridir. Şiirdeki müzikalitenin oluşması, şiirdeki ahenk unsurlarına bağlıdır.

Çalışmamızın bu bölümünde uyak türlerinin Nuri Pakdil'in şiirindeki örneklerini ele almaktayız.

Yarım uyak için örnekler aşağıdaki şiirlerde koyu harfle yazıldığı gibi gösterilmektedir.

“Kılıcı kuşananı bekleyen **attır**

Cümleler dizildikçe dolan yakıttır”

(“Rafineri”, Sükût Sûretinde, s.29)

“Ayrışmaz **direntisi**

Som aşk her **elementi**”

(“Çeşme”, Ahid Kulesi, s.23)

“Çok çok gecikmiş bir İskender **sanki**

Yanar sular da hele bir taşım **ki**”

(“Sabır İşçilerine Korsan Yayın”, Ahid Kulesi, s.41)

“Bu sümbül kavuniçi çınlayan sesinde

O fesleğen hat nasıl çekilir güneş**e**”

(“Süzek”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.40)

“Sağ eliyin başparmağı **nergisi**

Aaa! daha gemiler söylemedim **ki**”

(“Liman”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.51)

“... ”

Eylem giysileri diken

Bir **terziyim**

Alanda

Ana yol göstergesiyim

...”

(“Kale”, *Anneler ve Kudüsler*, s.79)

“...
Artırarak zamanı
Önümüze koyan
Algılatan zamanı
Barış yayan umut yayan
İlk bildiriye okuyan
...”

(“Erleri Eritre’nin”, Anneler ve Kudüsler, s.102)

Tam uyak için de örnekler aşağıdaki şiirlerde koyu harfle yazılmıştır.

“...
Denizi bir solukta içtim **de**
Tuz ve toprak kaldı geride
...”

(“Âraf I”, Anneler ve Kudüsler, s.18)

“...
Kafka dağı ve kamü’nün sisif efsanesi
Önemli değil aşılacak kaf dağı unutma bu sesi
...”

(“Âraf III-B”, Anneler ve Kudüsler, s.27)

“Daha uca götürülmeli ki **poli**
mini atınca insan da var demeli”

(“Metin”, Sükût Sûretinde, s.73)

“Secdeye varacak (Mekân)ı
Duruyor Kâbe’de (Zaman)ı”

(“Kün”, Ahid Kulesi, s.13)

“Ey acılarla yarışan Küheylan
Kalemdir eyerinde dimdik duran”

(“Kâfurî”, Ahid Kulesi, s.35)

“Mülkiyetini yakan

Kökleri kalbe **takan**”

(“Militan”, Ahid Kulesi, s.85)

“Kalay erimiş ya kolları bir **yay**

Fıslasan beş kıtada koşacak **tay**”

(“Öç”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.21)

“Mukavemet atlası tüm renklerde **örüldü**

Tam dört mevsim siperde bir gerilla **görüldü**”

(“Demir Çiğneyerek Yürüyenlere”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.24)

“Haydi âdemoğlu kendinle tanış

Uzak dediğin yer en çok bir **karış**”

(“Sahra”, *Osmanlı Simitçiler Kasîdesi*, s.26)

Nuri Pakdil şiirinde zengin uyağı da ritim oluşturmak için zaman zaman kullanmıştır. Aşağıdaki örneklerde zengin uyak koyu harflerle belirtilmiştir.

“... ”

Değişmeyen yeni doğan çocuktan da **ileri**

İnsancı özgürlükçü emekçi Kur’an ayetleri

...”

(“Su Kasîdesi”, *Anneler ve Kudüsler*, s.95)

“... ”

Babamla annem

Aya **karşı**

Ayla birlik

Ayda **çarşı**

Kurmuşlardı alışverişleri çocuklar olan

...”

(“Kale”, *Anneler ve Kudüsler*, s.75)

“... ”

bir asya **direnci**

afrika siyah **inci**

...”

(“Rahman”, Anneler ve Kudüsler, s.15)

“...
/varoluş sevmenin ekonomisi/
Baktığın yerlerde **gölge**
Rahman rahîm
Bir kutsal **bölge**
...”

(“Rahman”, Anneler ve Kudüsler, s.13)

Tunç uyak örnekleri Nuri Pakdil’in şiirlerinde aşağıdaki gibidir:

“Gel başında dur ey **us**

Eni bir boy okyanus”

(“Yazıya Hazırlık Ya Seslerin Çekilmeden Önceki Resimleri”, Ahid Kulesi, s.33)

“Çok çok gecikmiş bir İskender sanki

Yanar sular da hele bir taşsın **ki**”

(“Sabır İşçilerine Korsan Yayın”, Ahid Kulesi, s.41)

“...
Eylemin arabı İstanbul kıvamında Bitlis
Paris bacalardan çıkan koyulaşan bir **is**
...”

(“Lam II”, Anneler ve Kudüsler, s.37)

“Yokyerde akşam mı çöktü **ne**

Durup durup baktı eline”

(“Gemi”, Sükût Sûretinde, s.47)

3.3.3. Redif

Nuri Pakdil’in şiirini oluşturan bir diğer ahenk unsuru ise rediftir. Pakdil, şiire ritim ve estetik kazandıran redifi birçok şiirinde kullanmıştır. Aynı görevdeki eklerle bir ritim oluşturmak ustalığını Nuri Pakdil’in pek çok şiirinde görmekteyiz.

“Sevgin yüzü suyuna

Utandı kararmaya”

(“Kandil Simidi”, Ahid Kulesi, s.15)

“Kılıcı kuşanarı bekleyen attır

Cümleler dizildikçe dolan yakıttır”

(“Rafineri”, Sükût Sûretinde, s.29)

“Nasıl atılır bu çığlık mezardan

Dökülür taşları kırık duvardan”

(“Gelinle Güveyin Gerdek Gecesi Yattıkları Yatağın Ilıklığı”,

Ahid Kulesi, s.43)

“Peş peşe koşan Cezayir atları

Bir gidip bir gelirdi mektupları”

(“Bütün Dillerde Söylenir Aşkları”, Ahid Kulesi, s.63)

“Kutsal inadı olanlar gerekli

Bir kalbi daha olanlar gerekli”

(“Kuşluk Müziği”, Ahid Kulesi, s.69)

“Mukavemet atlası tüm renklerde örüldü

Tam dört mevsim siperde bir gerilla görüldü”

(“Demir Çiğneyerek Yürüyenlere”, Osmanlı Simitçiler Kasîdesi, s.24)

“Bir sara çarpılmışlığı bulaştıysa da

cinler oturup beş taş oynadıysa da

...”

(“Âraf III-B”, Anneler ve Kudüsler, s.27)

“Geliyor üstümüze bir yakup titremesi

değişimin belirtisi şapkanın ironisi

Kutlu öğleüstü ve akşamüstü

özellikle şimdi **akşamüstü**

...”

(“Âraf I”, *Anneler ve Kudüsler*, s.18)

“Sevinçlerinde zincir tütsülü bakışları

Ödedikçe kirayı sırtüstü yatışları”

(“Kiracılar ki Envâi Türlüdür Deli Gömlekleri Giy Çıkart İma”,
Osmanlı Simitçiler Kasîdesi, s.35)

“Aradığımda

Eski defterleri açtığımda

Yeni planlara baktığımda

Asıl şimdi karşımda

Arşın ortasında

Bir arşın yukarısında

Sömürü imgesi çağın bir kasapıçe”

(“Lam VII”, *Anneler ve Kudüsler*, s.50)

3.3.4. Ölçü

Nuri Pakdil birçok şiirinde 7’li, 8’li, 9’lu, 10’lu, 12’li, 13’lü, 14’lü hece ölçülerinden birini kullanılmıştır ancak Pakdil’in şiirlerinde diğerlerine kıyasla 11’li hece ölçüsünün daha fazla kullandığı görülmektedir. Bununla beraber, *Anneler ve Kudüsler* kitabında genellikle serbest ölçüyle kaleme aldığı şiirleri mevcuttur. Diğer üç şiir kitabında yukarıda belirtilen hece ölçülerini karışık bir vaziyette kullanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NURİ PAKDİL'İN ŞİİRLERİNDE DİL VE ÜSLUP

4. NURİ PAKDİL'İN ŞİİRİNDE DİL VE ÜSLUP

Nuri Pakdil, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatının çok sesli bir döneminde, henüz liseli bir gençken çıkardığı Edebiyat dergisiyle edebiyat sanatı hakkındaki niteliğini ve yetkinliğini gözler önüne sermiştir. Yazmak ve okumak onun yaşamının en önemli eylemi olmuştur. Bu nedenle kendi yaşamında benimsediği değerleri ve kavramları, tavrından ödün vermeksizin eserlerine de yansıtmıştır.

Nuri Pakdil'in şiirleri incelendiğinde kullandığı dilin alışılmışın dışında bir dil olduğu görülmektedir. Kullandığı sözcükler ve terimler, yazım kurallarını ve noktalama işaretlerini kendince yorumlaması, zaman zaman yabancı dille yazdığı şiirlerini Türkçe şiir kitaplarına alması onun ayrıcalığıdır. *Anneler ve Kudüsler*'de "Lam" şiirinin beşinci bölümü ve "Âraf" şiirinin III-A bölümü Fransızca, *Ahid Kulesi* 'nde "The Letter With My Blood" şiiri İngilizcedir.

4. 1. NURİ PAKDİL'İN DİLİ KULLANIŞI

Nuri Pakdil, protest dilin en önemli temsilcilerinden olmuştur. İkinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan postmodernizmin etkilerine, yabancılaşmaya ve bireyselleşmeye karşı takınılan tavrın öncülerindendir Pakdil. Daima yerel olanı, manevi değerleri, evrensel bir üslupla, protest bir tavırla dile getirme gayreti içerisinde. Tüketim toplumunun içinde olduğu kısır döngüye karşı durmaktadır. Nuri Pakdil'in de temsilcilerinden sayıldığı protest tavır ve dil için Ertan Örgen şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Protest tavır ve dil, modern dönemde, modernliğin dışladığı geniş bir yerelliğin içinde konuşur. Postmodern dönemde ise Bauman'ın diliyle postmodernin temizlemek istediği "kir"leri uzaklaştıran ve melezleştiren çoğulluğa karşıdır. İnsana metafiziksiz hayatı dayatan modernliğe itiraz ile her şeyi oyunlaştıran ve tüketici olmayı öğreten postmodernliğe itiraz, yerleşik ve çoğu kez "mış gibi" olan söylemlere karşı çıkmak demektir" (Örgen, 2015: 255).

Nuri Pakdil'deki bu tutum ve tavır onun sanatını olumsuz yönde etkilememiştir. Dilini her zaman okuyucuyu etkileyecek düzeyde kullanmaya gayret etmiştir sanatçı. Okuyucusuna tembihte, ikazda bulunur hatta bazen emir verir. Ancak bunları yaparken önceliği kendi tarzıdır. Kendisini yakından tanıyan arkadaşı, şair Erdem Bayazıt; "Nuri Pakdil'de üslûp, duruş, tavır çok önemlidir. Sanırım biçimi özden de önde tutar" (Bayazıt, 2004: 437) demiştir. Pakdil söylemini, benimsediği şekilde oluşturmuş ve meramını dile getirirken üslubundan ve duruşundan taviz vermemiştir. Nuri Pakdil'in önerisi propagandist bir söylem düzeyinde olmamıştır hiçbir zaman. Son derece ideolojiktir. Siyasal bir tutum

anlayışı vardır. Taraftır. Tarafını açıkça belirtmekten asla kaçınmamıştır. Ama söylemini, dilin göndergesel fonksiyonuyla oluşturmaz. Bu yüzden uzun uzun açıklamaz. İkna etmek için aklın, mantığın reddedemeyeceği kanıtlar, ifadeler bulmaya çalışmaz (Karadeniz, 2004: 241).

Dili, imgelerle, sembollerle doludur Nuri Pakdil'in. Şiirlerine bakıldığında ilk etapta kolay söylenmiş sözlermiş gibi görünse de aslında sözcüklerin derinlerde barındırdığı çoklu anlam ve söz sanatlarıyla oluşturduğu benzetmeler, yaptığı hatırlatmalar adeta ardı ardına açılan kapılar gibidir. Birçok sözcüğü akla gelen ilk anlamının dışında kullanmıştır. Nuri Pakdil'in ne demek istediğini, daha doğrusu ne yaptığını iyi anlamak için, söz ya da yazının belirli koşullarda değişik anlamlar kazanmasına yol açan söyleyiş gücünün (illocutionary force) göz önünde bulundurulması gerekir (Koç, 1995: 22).

Nuri Pakdil, kullanıla kullanıla yıpranmış, anlamları artık hissedilmez olmuş sözcüklerin yerine başkalarını kullanarak o gizlide kalmış anlamları çıkarıyor. "Kuran" yerine "Mutlak Öğreti" dediğinde, sesleyegeldiğimiz sözcükte gizli kalan anlam öne çıkıyor. Farkına varılıyor (Mert, 2004: 90).

Alışılmış dil ve üslup anlayışına karşı daha önce hiç kullanılmamış, özgün, orijinal tamlamalar ve ifadeler kullanmıştır. Rasim Özdenören onun tarzı ve üslubu için şöyle söylemiştir:

"O, hiç bir alanda, eskimişe, pörsümüşe itibar etmez; tersine eskimişe, pörsümüşe isyan eder. O, bu yeni diliyle İslâm'ı yeniden ifade etmeye çalışır. Kimi zaman, alışılmış kavramları, farklı bağlamlarda kullanır. Onun dilinde çağdaşlığın, devrimciliğin, hatta yabancılaşmanın farklı anlamları vardır; bu kelimeleri kendisinin onlara verdiği anlamlarda kullanır. Onun, bu yoldan da, kendilerini devrimci sanarak İslâm'a karşı çıkanlara tavır koymayı düşündüğünü, onları protesto ettiğini düşünüyorum" (Özdenören, 1995: 10). Yine, söyleyiş ya da deyiş yükünü daha belirgin kılmak, ne kastedildiğine açıklık kazandırmak için, bildiğimiz noktalama işaretlerine yeni işlevler kazandırılırken; bunlara (+), (—), (/), (=)... ve () gibi yenileri eklenir. Bu işaretler bizi, doğrudan doğruya 'konuşmanın' gerçekleştiği bağlama çekerek, konuşmayı (yazıyı) geriden izleme yerine, ona katılmamıza katkıda bulunurlar (Koç, 1995: 25).

4.2. İMGE

Nuri Pakdil'in şiirlerinde imge en ön plandaki unsurdur. İmgeyi adeta dilin sınırlarını zorlayarak kullanmıştır. Bu onun sanatının gücünü arttırmıştır. İmge sözün gizemini, gücünü ve estetiğini arttırmakla beraber, sanatçının imajını da yansıtır. Bir şiirin estetik yapısının en önemli göstergesi imgedir. Şair, imgelemine ortaya koyarken hem bir üst dil oluşturmakta hem de bilinçaltını, yaşama bakışı ve yaklaşımını gösteren ipuçlarını okura sunmuş olmaktadır (Savaş, 2016; 336).

Nuri Pakdil'in yazı, direniş, Kudüs gibi konularda kullandığı imgelere birkaç örnek ile bakılacak olursa;

Nuri Pakdil'in *Sükût Sûretinde* kitabında "Rafineri" başlığıyla kaleme aldığı şiiri imgesel söyleminin en belirgin örneklerinden biridir:

"Kılıcı kuşananı bekleyen attr
Cümleler dizildikçe dolan yakıttır"

(“Rafineri”, *Sükût Sûretinde*, s.29)

Buradaki "kılıç", kalemi dolayısıyla yazıyı; "at" yolda olmayı, mücadeleyi; "yakıt" ise ortaya çıkacak olan yazının kendi bünyesindeki niteliğini ve ulaştığı çevrelere etkilerini simgeleyen imgelerdir. Nuri Pakdil kullandığı bu imgelerle söylemek istediğini hem daha etkili hem de daha estetik kılmıştır.

Sükût Sûretinde, Nuri Pakdil'in uzun bir suskunluk döneminden sonra ortaya çıkan eseri olduğu için **eylem, devrim, direniş** gibi kavramlara sıkça rastlanır:

"Direnti ateşine
Az daha benzin döker"

(“Hokkası”, *Sükût Sûretinde*, s.71)

Şiirin başlığından anlıyoruz ki buradaki benzinden kasıt, mürekkeptir. Direnmek fiiline, fiilden isim yapan ek "-ti" ekini getirmiş ve bunu bir tamlamada kullanarak sözcüğe farklı bir değer kazandırmıştır. Bununla birlikte mürekkep özelinde yazıya biçtiği misyonu ifade etmiştir. Direnti ateşi; karşıt olduğu olay, durum, şahıs, kurum ve devletler karşısında mücadelesine olan bağlılığını ve coşkusunu simgelemektedir.

Nuri Pakdil'in kullandığı imgeler onun inancını ve ideolojisini ifade eder niteliktedir. Bu imgeler, çağrışım gücü ile sanatçının bilinçaltını da okuyucusuna açıklar. Örneğin *Anneler ve Kudüsler* şiirinin üçüncü bölümü imgesel söyleminin en açık göstergeleriyle başlar:

"Tûr Dağı'nı yaşa
Ki bilesin nerde Kudüs
Ben Kudüs'ü kol saati gibi taşıyorum"

(“Anneler ve Kudüsler III”, *Anneler ve Kudüsler*, s.58)

Buradaki "Tûr Dağı", Musa Peygamberin Allah'la iletişime geçip birebir diyalog kurduğu dağdır. Buna göre Allah'la ancak böyle bir bağ kurulunca "Kudüs"ün mukaddesliğinin, mücadelesinin bilineceği söylenir. "kol saati" ifadesi ise Kudüs düşüncesini, Kudüs bilincini ve Kudüs direnişini bir an bile aklından çıkarmadığını anlatan imgedir.

SONUÇ

Nuri Pakdil, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatının en önemli dergilerinden biri olan *Edebiyat*'ı çıkararak Türk dergiciliğine yeni bir boyut kazandırmıştır. Eserleri dil, yapı, içerik açısından son derece ilgi çekici olmakla beraber aynı zamanda kendi yaşam tarzıyla da birebir örtüştüğü için ayrı bir önem kazanıp ilgi uyandırmaktadır. İdeolojisini bütün hayatına yayan ve aldığı kararları, koyduğu hedefleri hep ideolojisine göre belirleyen bir fikir ve sanat adamıdır. *Edebiyat*'ın tıpkıbasımı hariç, çeviriler dâhil olmak üzere, toplam 43 yayımlanmış eseri bulunmaktadır Pakdil'in. Ancak bu eserlerin kapağında eserin türünü belirtmez. Onun için önemli olan eserin biçimi, estetiği ve verdiği mesajdır. Oyunlarında; şahıslara özel isim vermek yerine onlara sembolik isimler vermiştir. Çağrışım gücü yüksek sözcükleri kullanarak okuyucunun kolay yazılmış gibi gördükten sonra eserle bütünleştikçe onun derinliğini idrak edebilmesini istemiştir. Dili kullanmadaki ustalığı ile o, henüz liseli ve hevesli bir gençken Türkiye'nin önde gelen edebiyatçılarından övgü dolu mesajlar almıştır.

Ebeveyni; kitap, yazı, Türk dünyası ve İslam âlemi gündemi gibi mevzulara ilgileri ve tutumları ile Nuri Pakdil için henüz çocukluğunda rol model olmuştur. İslami ve beşeri ilimleri iyi bilmeleri ve yakından ilgilenmeleri, onun gelişim dönemlerinde gerekli bilgiyi, ilgiyi ve alakayı ehil kişilerden almasına yol açmıştır. Nuri Pakdil'in böyle bir aile ortamında yetişmiş olması onun kişisel özellikleri, fikirleri ve bakış açısı üzerinde etkili olmuştur.

Fransızcaya, Dostoyevski'ye, Mevlana'ya, Yunus Emre'ye büyük bir ilgi duyan Nuri Pakdil, şiirlerinde de İslami unsurlara, İslam coğrafyasına, adalet, eşitlik, özgürlük gibi kavramlara; direniş, mücadele, eylem (bir şey eyliyor olmak anlamında) ve devrim gibi muhafazakârların kullanmasına alışkın olmadığımız kavramlara çok fazla yer vermektedir. Ortadoğu'daki iç savaşlar, sömürüler, yoksulluk, petrol savaşları, annenin rolü ve çocuk, Osmanlı'nın başkenti İstanbul, Pakdil'in şiirinde büyük öneme sahip konulardandır.

Nuri Pakdil'in şiirlerini oluşturan yapı unsurları ve şiir dili modern Türk şiirinin özgün ve başarılı örneklerini vermesi açısından önemlidir. Sözcük seçimi ve noktalama işaretlerini kullanma biçimi alışılmış çerçevenin içinde olmadığını göstermektedir.

Pakdil'in önemli bir özelliği ise çağındaki batılılaşmaya karşı takındığı tavidir. Bu tavrı, Tanzimat ile başlayan Osmanlı-İslam kültüründen kopuşa ve

Cumhuriyet dönemi ile birlikte batılılaşma hareketlerinin, inkılapların yoğunluk kazanmasına karşı sergilediği bir karşıt olma durumudur. Nuri Pakdil bu konudaki fikirlerini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir.

Nuri Pakdil'in dilindeki ve üslubundaki evrensellik ve evrensel mesajlar onun herhangi bir ırkçılığa da karşı olduğunun göstergesidir. Dünyanın her yerinde haksızlığa uğrayan insanların hakkını aramayı, yine bütün insanlığın sorumluluğu olarak görmüştür. Her birey bütün insanlıktan sorumludur Nuri Pakdil'e göre. Aynı sorumluluğu kendisi de hissetmektedir; bu yüzden her daim **eylem** üzere olmak gerektiğini savunmuştur. Onun için en önemli eylemler düşünmektir, yazmaktır, okumaktır. Bir gün olsun bu eylemleri gerçekleştirmeden rahat uyuması mümkün değildir.

Nuri Pakdil'in hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve şiirleri üzerine yapılmış toplu bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızın bu eksikliği gidermesini ve sanatçının derinlikli, gizemli şiirleri ve şiir dili için, bir araştırma-inceleme ve açıklama niteliği taşımasını ummaktayız. Ancak yoğun ve titiz bir araştırmadan sonra ortaya konmuş olan bu çalışmanın, Nuri Pakdil'in şiirleri hakkında son sözü söylemiş olmadığının da farkındayız. Her ne kadar dikkatli incelemelerden sonra yorumlanmış olsa da her şiirin asıl anlamının sanatçısında gizli olduğunun bilincindeyiz. Bu çalışmanın Nuri Pakdil'in hayatı, eserleri, edebi yönü, Edebiyat dergisi serüveni ve şiirleri hakkında yapılacak olan çalışmalara örnek teşkil edeceğini ve yol göstereceğini umuyoruz.

KAYNAKÇA

Abak, Şaban, **Yıldız Tutulması**, Ankara, Vadi Yayınları, 2013.

Aktaş, Şerif, **Şiir Tahlili -Teori ve Uygulama-**, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2015.

Alver, Cemile Sümeyra, “Nuri Pakdil: Çelik Adamın Dervişlik Serüveni”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 487-492.

Alver, Köksal, “Çağ Yağmuru: Nuri Pakdil Düşüncesinde Ana İzlek”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 43-48.

Aslan, Murat, “Nuri Pakdil’in Düşünsel ve İnsanî Duruşu”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 275-284.

Bayazıt, Erdem, “Nuri Pakdil”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 435-437.

Bedir, Atıf, “Nuri Pakdil’in Önerisi”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 107-115.

Çalışkan, Adem, “Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3/10, 2010, s. 140-199.

Çetişli, İsmail, **Edebiyat Sanatı ve Bilimi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

Elibol, Sadettin, “Batılılaşma/Yabancılaşma Sorunsalı Karşısında Sıra Dışı Bir Aydın Örneği”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 455-457.

Emiroğlu, Öztürk, **Türkiye’de Edebiyat Toplulukları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014.

Emre, Akif, “Bunalım Çağında Umut”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 413-416.

Emre, Ali, “Nuri Pakdil’in Siyasal Perspektifi”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 217-222.

Erinç, Ömer, “Nuri Pakdil’in Aile, Çevre, Okul Ortamı ve Düşüncesinin, Kişiliğinin Oluşumu”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 14-34.

Göçer, Ali, “Çoban Yıldızı”, **Yedi İklim Dergisi (Nuri Pakdil Ustamıza)**, Cilt 8, Sayı 58, 1995, s. 11-18.

Göçer, Ali, “Derin Hafıza”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 16-21.

Göçer, Ali, “Nuri Pakdil’in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 79-86.

Göçer, Ali, **Sükût Sûretinde Şerhi**, Hece Yayınları, Ankara, 2015.

Hamza, İdris, “Edebiyat Dergisi ve Edebiyat Dergisi Yayınları”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 285-289.

Kahraman, Âlim, “Nuri Pakdil ve Edebiyat Dergisi”, **Yedi İklim Dergisi (Nuri Pakdil Ustamıza)**, Cilt 8, Sayı 58, 1995, s. 26-28.

Karaca, Alâattin, “Nuri Pakdil’in Denemelerinde Düşünsel Boyut”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 235-250.

Karadeniz, Abdurrahim, “Entelektüel Derviş”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 236-245.

Kılıç, Rüveyda, **Türk Düşünce Tarihinde Nuri Pakdil ve Modernleşme Anlayışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2015.

Kılıoğlu, İsmail, “Edebiyat”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 286-290.

Koca, İbrahim, “Büyük Korku”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 503-508.

Koç, Turan, “Nuri Pakdil’de Dil ve Eylem”, **Yedi İklim Dergisi (Nuri Pakdil Ustamıza)**, Cilt 8, Sayı 58, 1995, s. 19-26.

Koç, Turan, “Pakdil’in Yazılarında Dil-Hayat Buluşması”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 295-298.

Köneçoğlu, Mustafa, “Bağlanma Sorunu Üzerinden Nuri Pakdil’i Okumak”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 121-128.

Mengüşoğlu, Takiyettin, **İnsan Felsefesi**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015.

Mert, Necati, “Nuri Pakdil: Dil Emekçisi”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 85-92.

Oktay, Ahmet, “Bir Israrın Adamı”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 433-434.

Örgen, Ertan, “Protest Dil”, **Türk Dili Dergisi**, Cilt 9, Sayı 767-768, 2015, s. 255-260.

Özalp, N. Ahmet, “İnsan, Yazar ve Entelektüel Olarak Nuri Pakdil”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 321-330.

Özdenören, Rasim, “Nuri Pakdil: Eylemin Arka Yüzü”, **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 227-236.

Özdenören, Rasim, “Tavır Koymanın Dili”, **Yedi İklim Dergisi (Nuri Pakdil Ustamıza)**, Cilt 8, Sayı 58, 1995, s. 7-11.

Öztürk, Mustafa, “Türk Edebiyatında Kudüs Teması”, **Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 2, 2017, s. 39-57.

Pakdil, Nuri, **Ahid Kulesi**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2014e.

Pakdil, Nuri, **Anneler ve Kudüsler**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2014f.

Pakdil, Nuri, **Bağlanma**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2017b.

Pakdil, Nuri, **Biat I**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2014a.

Pakdil, Nuri, **Biat II**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2015a.

Pakdil, Nuri, **Biat III**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2014c.

Pakdil, Nuri, **Bir Yazarın Notları I**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2014d.

Pakdil, Nuri, **Bir Yazarın Notları II**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2014b.

Pakdil, Nuri, **Bir Yazarın Notları III**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2014ç.

Pakdil, Nuri, **Büyük Sorgu**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2001.

Pakdil, Nuri, **Çarpışan Sesler**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2012a.

Pakdil, Nuri, **Derviş Hünéri**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2012b.

Pakdil, Nuri, **Edebiyat Kulesi**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 2012c.

Pakdil, Nuri, **Klas Duruş**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2017a.

Pakdil, Nuri, **Konuşmalar**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2015b.

Pakdil, Nuri, **Osmanlı Simitçiler Kasidesi**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2017c.

Pakdil, Nuri, **Simsiyah**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2002.

Pakdil, Nuri, **Sükût Sûretinde**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2012ç.

Pakdil, Nuri, **Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada**, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 2000.

Sadıkoglu, İlhan, **Modern Türk Edebiyatı İçinde Nuri Pakdil'in Edebiyat Dergisinin Yeri ve Rolü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Sağlık, Şaban, "Yaşayarak Yazan Yazarak Yaşayan Bir Yazar Nuri Pakdil", **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 93-107.

Savaş, Özden, **Arif Ay'ın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2016.

Sert, İsmail, "Bir 'Yeryüzü Rehberi' Olarak Nuri Pakdil", **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013a, s. 429-435.

Sert, İsmail, "Edebiyat, Eylem ve Umutlu Başlangıçlar", **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013b, s. 191-194.

Sert, İsmail, "Mukavemet Atlasında Demir Çiğneyen Bir Gezgin", **Hece: Düşünsel, Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Sayı 85, 2004, s. 29-42.

Su, Hüseyin, "Nuri Pakdil'de Dinî Düşüncenin Tezahürü", **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013b, s. 35-44.

Su, Hüseyin, "Nuri Pakdil'i Düşünmek ve Konuşmak", **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013a, s. 7-9.

Sürgit, Büşra, "Mavera Dergisinin Kuruluş Süreci", **CÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 38, Sayı 2, Aralık 2014, s. 137-156.

Şahin, Mustafa, "İki Öncü Yolcu: Nuri Pakdil / Sezai Karakoç", **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 447-452.

Temel, Ali Ulvi, "Düşünce ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil'in Ortadoğu Algısı", **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, Derleyen: Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, 2013, s. 105-111.

Tunalı, İsmail, **Estetik**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

